

JOHAN HENRIC KELLGREN

JOHAN HENRIC KELLGREN

Karl-Erik Tysk

©Karl-Erik Tysk

Omslagsbild: Minnessten i Floby

Virgo 54, Kungsgården 2022

Tryckt av Nya Skaraborgs Tryckeri AB, 2022

ISBN 978-91-987914-0-2

INNEHÅLLS FÖRTECKNING

Förord	6
Kellgrens dikt "Till Kristina"	7
"Den nya skapelsen eller inbillningens värld"	12
Johan Henric Kellgren och Skaraborg	17
Kellgren och Skaraborg. Ett förhållande sett genom brev och dikt	47
Kärlekens skapande kraft	57
Ett blixtrande snille	66

FÖRORD

Denna lilla skrift innehåller ett antal texter som jag under årens lopp skrivit om den svenske 1700-talsdiktaren Johan Henric Kellgren (1751–1795). Några tillkom redan under gymnasieåren, då den klassiska svenska diktningen fortfarande hade en central plats i undervisningen. De övriga har publicerats i olika böcker utgivna av Skaraborgs akademi. Jag fastnade tidigt för Kellgren och har sedan haft anledning att återkomma. Jag gläder mig mycket över att denne motvillige västgöte som kände sig bäst hemma i storstadsmiljön fick bli vår regionala akademis förgrundsgestalt. Hans diktning är i hög grad ännu aktuell, även om han uttrycker sig på ett språk som ibland kan tyckas näst intill obegripligt för moderna läsare. Trots sin aversion mot den miljö han kom ifrån, stod han ändå i nära kontakt med sina släktingar i Skaraborg och gav dem hjälp, då han kunde utnyttja sin kunskap om maktspelet i den svenska statsledningen och spela den ett spratt. Kanske kan min enkla framställning locka någon till att stifta bekantskap med ett fascinerande men kort människoöde under en tid i vår historia som sjöd av kulturell aktivitet, i vilken diktaren intog en ledande position både i lyriken och i debatten inte minst tack vare sin suveräna formuleringsförmåga.

Karl-Erik Tysk

KELLGRENS DIKT "TILL KRISTINA"

Vid en analys av denna svenska 1700-talsdikt måste man ta två faktorer med i beräkningen. För det första intar "Till Kristina" en central plats i Johan Henric Kellgrens produktion och står i bjärt kontrast till hans tidigare arbeten, och för det andra krävs ett iakttagande av samtidens utomnordiska diktning.

På kontinenten, men kanske främst i England, hade en storm mot franskklassicism och upplysningsidéer blåst upp, något som kom att få vittgående konsekvenser i litteraturen i mer än ett sekel framåt. Den strikt formbundna dikten började ersättas med en genre, som gav diktaren större frihet, som i sin tur kunde ge känslan fritt utlopp. I Tyskland hade man fått Sturm-und-Drangrörelsen, i England hade förromantikerna med traditioner från Milton helt slagit igenom, och i Sverige översattes t. ex. utdrag ur Youngs "Night thoughts" och Grays "Elegy". Dock torde inte ännu någon fullständig tolkning på vårt språk ha redovisats.

Man måste i alla fall anse det höjt över allt tvivel, att Kellgren stiftat bekantskap med denna särpräglade diktning. Inom landet, speciellt från Thorilds sida hade Kellgren, som försvarare av upplysningsidealen, erhållit kritik för sitt sätt att sköta sitt granskarkall. Trots att han utgick som överlägsen segrare i kampen mot Thorild, hade denna sinnesupprörande fejd lämnat djupa spår i hans medvetande och hans kärva ideallinje mjukades undan för undan upp.

Den mogna, medelålders diktaren går till räkenskap med sina tidigare behårt försvarade positioner. Känslan måste lämnas plats även hos en så fanatisk upplysningsmänniska som Johan Henric

Kellgren. Det är förutsättningarna, utifrån vilka vi får se hans reaktion mot sig själv i den på blankvers skrivna "Till Kristina".

Redan titeln som sådan framstår som märkvärdig, för att inte säga förbluffande. Hade diktaren någon gång så markant i sin lyrik vänt sig till en kvinna på detta sätt? Han hade ju i "Mina löjen" räknat henne till de "sköna dårars slägte".

Likt en Pygmalion har Timon, misantropen, flytt världens gemenskap, trots att inte ålderstecknen ännu märkt honom. Han vill glömma allt det förtryck, all den fanatism och avund, som han tidigare så häftigt bekämpat. Hans tillflykt blir en klyfta långt nere i en dal. Där hoppas han få ro. Han önskar, att han så småningom ska kunna somna in i en evig, djup sömn och samtidigt förglömmas av alla människor.

Timon har ingen rädsla för sömnen, och han tror att den kommer att vara ljuv, djup och härlig. Man råkar osökt tänka på Hamlet. Denne vill också dö men fruktar att han under drömmen ska komma i kontakt med de tusen kval, som han har att kämpa med inom sig själv. Timons pessimism sträcker sig inte så långt som på andra sidan döden. Här kan man inte undgå att beakta de förändringar och förskjutningar som gradvis hade skett i fråga om dödsuppfattningen.

Shakespeares dödsupplevelse genomsyras fortfarande av den medeltida *memento-mori*-tesen om dödens demokrati och den hemska domedagsstämningen. Även i Kellgrens Stockholm fanns det säkerligen kyrkogårdar med de medeltida benhusen kvar, något som gav anledning att tänka på medeltidsmiljön. Så småningom hade emellertid dödstanken modifierats och i förromantikens tidsålder vilar inte en dyster dödsstämning över kyrkogårdsvandraren, utan det är i stället en melankolisk meditation som tränger fram.

Ordvalet i den hittills genomgångna diktdelen är typiskt för den förromantiska genren. Natten intar här liksom hos Gray den naturliga miljön, och även skuggor och mörker är centrala substantiv i stämmningsvokabulären. Raden "på ekens mossbelupna stam" kunde

vara ett direkt lån från några av de engelska kyrkogårdsromantikerna och kan närmast betraktas som ett schablonuttryck. Överhuvud präglas dikten av ett helt annat ordval än Kellgrens tidigare distinkta lyrikspråk.

Timon kan inte glömma forna dagar, och då diktaren säger, att "såsom dyning efter storm var svallet av hans själ", så märker man, att *ut unda impellitur unda*, så följs denna häftiga diskussion av eftertanke. Syftningen på striden med Thorild kan inte klarare framträda ur dunklet än här. Kellgrens forna vapen, "löjet", förmår inte längre lysa upp den nattliga tillvaron och diktaren, i Timons skepnad, inser mer och mer, att han inte kan motstå tidens kraft.

Så lägger sig Timon ned och somnar in, och nu uppenbarar sig inga onda andar från dödsriket. Det är i stället hoppets förtrupp, som avspeglas i drömmen. Parentetiskt sagt skulle skuggorna från underjorden kunna alludera på den under medeltiden och långt in på 1700-talet vanliga dödsdansen.

Då Timon vaknar skiftar stämningen successivt karaktär och övergår från en luguber dimatmosfär till att vara en ljus omgivning, som inger tillförsikt. Steget till en pastoral verkar nu ytterligt kort. Vad är det då, som så radikalt förändrar miljöupplevelsen? Ja, svaret ges oss i de varelser som kommer dansande på fältet, skaror av olika dygder runt kring en mor med två döttrar och en son.

Osvikligt förs tanken till Stiernhielms Herkules och den personifikation som denne diktare där presenterar. Allusionen är en glasklar realitet. Dock är det inte Kellgrens tidigare teser om sanning och rätt, som förs fram i rampljusets skarpa sken. Frågan gäller här sådana för Kellgrens diktning förut okända begrepp som godhet och kärlek. Hade inte ungdomsdiktaren Johan Henric Kellgren varit främmande, ja, rent av avvisande inför sådana ideal?

Hans ögon har öppnats inför detta för honom så underbara faktum, att även trygghet och kärlek har ett stort värde. Från den stunden glömmet den stackars enslingen att lida. Han, och här är det

diktaren som talar, visar, att för honom i detta ögonblick överglänses hoppet om ett världsrykte av den känsla av lycka, som strömmar emot honom från den kvinna som han har mött.

Hela tiden tycks man klart märka, hur diktaren speglar sig i dikten och efter hand helt går upp i eremiten Timon. Själv är Kellgren berättaren, som i slutet av dikten förenar sig med det "jag" som för första gången uppenbarar sig, då Timons ögon redan har öppnat sig. Det första personens personliga pronomen representerar alltså diktaren själv, andra personens Kristina och tredje Timon, som i läsarens sinne så småningom träder helt tillbaka.

Han framstår dock så gott som hela dikten igenom som den huvudagerande, som en Kellgrens spegelbild. Men så, när stämmingsljuset nått sin kulmen, då är tiden mogen för diktaren att träda fram, och det gör han avslutande för en enda saks skull, nämligen för att rikta alla strålar mot Kristina.

Det är först i och med detta, som dikten når de höga rymderna, som höjer den till ett på sitt sätt stort kärlekspoem. Här har redan titeln banat väg, för diktaren hade säkerligen kunnat finna någon annan rubricering och bara ha tagit med namnet i en dedikation.

Skapelsen gör dock först och främst intryck av att vara en spegel, på vars glas växlingen mellan kamp och lugn och mognad till insikt avtecknar sig. Dikten i sin helhet står som ett monument över en värdeförskjutning, som har ägt rum hos en stor diktare. Inte endast Kristina har hjälpt till att flytta hans positioner utan också, och i ännu högre grad, Timon, misantropen som blev filantrop. Man får dock inte förledas att tro att Kellgren var identisk med denne människohatare, utan hans egen situation belyses utomordentligt väl av det faktum, att han hela tiden bara blickar in i spegelglaset.

Dikten vittnar inte bara om en värderuckning. Hans positioner i fråga om två saker har förflyttats. Inställningen till hem och hustru likaväl som inställningen till de framträngande nya estetiska meningarna har förändrats radikalt. "Till Kristina" kan betecknas som

en av de största, ja, kanske den allra största av Kellgrens dikter. Djärvt sagt den största i 1700-talets svenska litteratur. Just därför att den visar en människas kamp för sin livsåskådning, och hur hon slutligen når fram till fullständig harmoni. Och detta på ett mycket vidsynt fält. Diktens innehåll må sägas vara odödligt och kan säkerligen motstå seklers skiftning.

**”DEN NYA SKAPELSEN ELLER INBILLNINGENS
VÄRLD”
och
”MÄNNISKANS ANLETE”**

Några betecknande likheter och skillnader.

Då man jämför två dikter med varandra för att försöka utröna vissa likheter, är man utan tvivel benägen att i första hand betrakta motivvalet. I denna fråga kan ibland själva titlarna ge god vägledning vid bedömandet. Så är väl i viss mån fallet, då det gäller Kellgrens och Franzéns båda dikter. ”Människans anlete” ger genast vid handen, att det rör sig om något översinnligt, och ”inbillningens värld” måste ju vara något icke-jordiskt. Men djupast sett torde motiven inte vara alltför besläktade.

Man får betänka att det hos Kellgren dock endast är en inbillning som immanent beslöjas inom honom, medan det hos Franzén framstår som ett evigt varande, något från Gud emanerande.

Hos båda diktarna finns ett platonskt, idealistiskt betraktelsesätt om även bara som en fiktion hos Kellgren. Då inställer sig frågan, hur motiven behandlas eller kanske snarare, utifrån vad de har utgått. I fallet Kellgren torde det ögonblickligen vara klart och tydligt. Där har kärleken väckt honom eller hellre öppnat hans ögon. Då man kommer till Franzén ter sig problemet tämligen svårt.

Som medium vid en konfrontation mellan de båda poeternas arbeten skulle man till en början och som på försök kunna välja en annan lyrikers diktning. En lyriker, vars motivval i någon mån överensstämmer med de nu behandlade svenskarnas, kan man finna i Dante.

Kellgrens synsätt motsvaras då närmast av den hänförelse med vilken italienaren besjunger sin älskade Beatrice i sitt verk "Vita nuova". Det är samma process som har ägt rum hos dessa två diktare. Men det är ändå inte den jordiska kärleken som bränt sig djupast in i Dantes diktning. Här måste man se till den världsåterlösande kärleken, kristendomens urbild, eller som han själv uttrycker det, den kärlek som sätter sol och himmel i rörelse.

I och med detta skulle man kanske ha fått en beröringspunkt med Franzéns dikt, där gudverket träder i dagen.

Visserligen talar Kellgren om sin själ som "sprungen av en gudastam", men detta får stå i relation till det som har fått honom att se sin själ på det sätt som han nu gör. Skall då hypotesen i jämförandet mellan Dantes Divina Commediadiktning och Franzéns "människans anlete" hålla vid en närmare granskning.

Ja, så kan det till en början te sig, men så plötsligt träder en Selma in i bilden i Franzéns dikt. Vem är då denna Selma? Svaret ger diktaren själv i en dikt, som just bär titeln "Selma". Det är hon som öppnat hans ögon. Nu framstår alltså "Människans anlete" i en till viss del annan dager. Skall man tro att Franzén gör sig "skyldig" till människoförgudning eller med andra ord ger uttryck åt en ensidigt humanistisk uppfattning? Det tycks verkligen, som om dikten inom sig bär grogrunden till en rent humanistisk livssyn. Franzén betraktar liksom en gång Platon det eviga hos människan, nämligen själen, såsom inkarnationen av Gud. I själva verket har Franzén då inte mycket till övers för det teistiskt religiösa. Därmed skulle man kunna konstatera, att han här står Kellgren mycket nära. Man kan nu göra det antagandet, att Selma är en fiktion i vars ansikte dikten avspeglar sig. Det senare verkar väl mest troligt, eftersom det ingenstans i "Människans anlete" talas om direkt jordisk kärlek. Frågan är intressant och uppfattningen av den torde kunna svänga fram och tillbaka, men mycket visar likheten med den här berörda Kellgrendikten.

För att sedan övergå till en analys och jämförelse av stilen i de båda lyriska alstren, så finns det en klar och given olikhet i fråga om valet av metra. Kellgren använder genomgående jamber medan Franzén har trokéer. Om man sedan anlägger den aspekten, att jambisk vers rör sig snabbare och livligare än den trokiska, så kunde man innehållsligt få detta motiverat hos de båda diktarna.

Kellgren förkunnar sin känsla på ett så att säga rörligt sätt, och man får vara med i hans reaktioner på ett helt annat sätt än hos Franzén, som har gett sin dikt en mera sublim karaktär, kanske vid jämförelsen något tam.

Man kan utan överdrift påstå, att såväl den jambiska som den trokiska dimetern passar utomordentligt väl till de två olika dikttyperna. Även om versvalet är betingat av andra skäl – och troligen är väl det fallet – än för ett nära sammanknytande av form och innehåll, så kan man som synes redan i formen hänvisa till en olikhet. Detta antagande må sedan bekräftas eller vederläggas, då man granskar de båda verken utifrån behandlingen av motiven.

Var befinner vi oss, då diktarna öppnar sina portar och för oss in i diktens värld? Ja, Franzén tycks ha begett sig till själva paradiset, Eden, och är i färd med att betrakta resultatet av skapelsen under de fem första dagarna. Däremot kan man inte uppfatta att Kellgren förlagt sin handling någonstans i rumsligt avseende. Han ger oss i stället genast besked om vad det är, han tänker besjunga.

Medan Franzén skapar sin stämning genom en beskrivande framställning, som formar sig till en klimax, så ingjuter Kellgren sin ande i dikten genom helt andra stilmedel. Redan i första strofen har denne genom en patetisk invokation och en generaliserande utslutning av allt utom föremålet för kärleken åstadkommit en estetisk djupverkan. I de därpå följande stroferna frammanar han i poesins dräkt en ny, fingerad skapelse.

Vi finner alltså hos Kellgren en skapande process, under det att det bestående resultatet av en sådan förvisas hos Franzén. Hos denne har

inte någon revolterande förändring ägt rum utan i stället något deterministiskt framväxande.

Kellgrens skapande uppvisar å andra sidan ett verkligen indeterministiskt skeende. Naturens själ har liksom genom brytande av all lagbundenhet blivit uppenbar för honom.

Båda diktarna betraktar väl mer eller mindre naturen som besjälad. Kanske är det Kellgren som visar detta klarast, då han säger, att en själ flöt in i den stela massan. Kärleken har hos honom omskapat naturen och ingjutit en ande i den, något som väl knappast skett hos Franzén.

Denne ser inte någon själ i egentlig mening i naturen i och för sig, utan det är just människans anlete, själens spegel, som har fått en liten del av idéernas värld. Denna värld framstår ytligt sett som Bibelns gudsrike, men som redan tidigare konstaterats, blir det i stället Platons Gud, människan själv, eller det i henne immanenta, som Franzén bejublar i sin dikt. Man anar nästan en Narcissus, då diktaren uppmanar oss att spegla oss i källans klara vatten.

Men om man nu skulle försöka summera och dra fram den allt överskuggande olikheten i Franzéns och Kellgrens uppfattning av idévärlden, så kan man för det första säga följande om Kellgren: För honom existerade inte denna värld. Vad han ville eller sannolikt ville med sin dikt var att få till stånd en ny värdering av känslan, och, som han säger, inbillningen.

För Franzén däremot existerade denna värld, och beviset för detta är människans anlete, som även därigenom måste vara ett uttryck för själens och människans odödlighet. Detta kommer fram i diktens sista strof.

Något bör till slut även anföras utifrån den språkliga sidan sett. Ordvalet överensstämmer förvånansvärt hos de båda lyrikerna. I Franzéns dikt tar emellertid den romantiska vokabulären helt överhand. Han har härigenom lyckats skapa något enastående i lyriskt stämningshänseende. När drogs den gudomliga och idealistiska

diktningssfären förra gången in i den rationalistiskt betonade epoken i Sverige?

Över Kellgrens "nya skapelse" vilar fortfarande något av intellektualism, något som är ganska naturligt, eftersom dikten i viss mån även är en tendensdikt. De i grund och botten olika diktarna har skapat två verk, som till sin karaktär står mycket nära varandra. Det kan nu anses vara tydligt, att rationalismen håller på att bytas ut mot romantik i den svenska lyriken i det sena 1700-talet.

Av det nu framförda hoppas jag, att man skall kunna se vissa likheter och olikheter i de båda dikternas natur. Kanske har inga alls framkommit, men det har trots det varit ett försök att se på de två verken från några sidor, utan att en strikt konsekvens har genomförts.

JOHAN HENRIC KELLGREN OCH SKARABORG

Oration vid Högtidssammankomsten den 1 december 2001

Två egenskaper bör utmärka ett litterärt verk som skall betecknas som klassiskt, skriver professor Torgny Segerstedt i inledningen till nyutgåvan av Johan Henric Kellgrens skrifter.¹ Verket bör för det första väcka intresse och diskuteras av ständigt nya generationer. För det andra bör det spegla en rikt sammansatt personlighets tankar och känslor. Det första kriteriet formulerades av Kellgren själv. Frågan är om hans skrifter uppfyller det. Segerstedt låter sin framställning vara ett, om än inte direkt, svar. Det andra kriteriet är Segerstedts eget, även om det på sätt och vis återfinns hos Kellgren. Det kriteriet menar Segerstedt uttryckligen att Kellgrens verk uppfyller.²

Fortfarande, när jag själv gick i gymnasiet i Mariestad på 60-talet, intog Kellgren en viktig plats i litteraturstudiet. Han var utan tvekan en av den legendariske läroverksadjunkten Tore Wilanders favoriter. Många uppsatssämnen hade Kellgrens diktning som tema.

Att Kellgren ännu är aktuell som historisk person behöver man väl inte betvivla. Carina Burmans roman om hans erotiska eskapader kunde vara ett tecken på det.³ Men har hans verk något att säga oss idag, så att vi antingen instämmer i eller bekämpar hans åsikter, som Segerstedt formulerar det? Det är en fråga som inte är helt lätt att besvara. Olof Lagercrantz har kastat fram tanken på att Kellgren

---

¹ Johan Henric Kellgren, *Skrifter I-II*, Atlantis 1995.

² Op., cit., sid 23.

³ Carina Burman, *Min salig bror Jean Hendrich*, Stockholm 1994.

kanske behöver översättas. Han skulle vara oss lika nära som Dante om hans diktning överförs från ett främmande språk.

Göran Hägg har spunnit vidare på den tråden.⁴ Det är inte Kellgrens idéer som är föråldrade eller osympatiska, utan den högre stil som hans diktning tillhör har försvunnit. Det är rimmad och rytmiserad talekonst. Kellgren är därför, menar Hägg, en av de författare som behöver litteraturhistorikerna för att överleva. Det förefaller vara en riktig iakttagelse.

Det är nästan trivialt att påpeka att olika tider och olika tolkningstraditioner belyser skilda sidor av en diktares verk. Diktariografi, den sociala miljön, de litterära influenserna och den formella strukturen är några av de teman som varierar. Det gäller också Kellgren. Ibland har det biografiska intresset stått i förgrunden, till exempel den roll fadern spelat för sonens utveckling. Influenser från annan litteratur är naturligtvis ett kärt tema. Idag kanske det lutar över åt den formella strukturen. Dessa infallsvinklar visar upp något av diktverkens mångdimensionalitet samtidigt som de förstärker intrycket av den bakomliggande diktares sammansatta personlighet.

Johan Henric Kellgren låter sig skärskådas också från ett västgötskt perspektiv. Han föddes och växte upp i Floby socken och gick i skola i Skara. Han konfronteras tidigt med en andlig miljö som på ett sätt berikade honom men samtidigt föranlät honom å det kraftigaste att markera sin distans.

För en skaraborgsk akademi förefaller det i alla fall naturligt att välja Kellgren som förgrundsgestalt. Han var född och växte upp i Skaraborgs län, även om han under sitt vuxna liv inte hade eller ville ha särskilt mycket med Västergötland och dess landsbygd att göra. Han är otvivelaktigt den störste svenske diktaren av nordvästgötsk proveniens. Han var en av de första medlemmarna i Svenska

---

⁴ Göran Hägg, *Den svenska litteraturhistorien*, Wahlström & Widstrand 1999, sid 167.

akademien. Ofrälse men med turen på sin sida blev han också dess förste direktör.

Prästbarn från Floby

Den 1 december 1751 föddes Johan Henric Kellgren i Floby prästgård i Skara stift och Skaraborgs län. Han fick namnet Jean Hendrich men detta försvenskades så småningom till Johan Henric. Fadern var kyrkoherden och prosten Jonas Kiellgren som vid det här laget hunnit bli 50 år. Modern, den nio år yngre Christina Elisabeth Wulff, ansågs vara född Aminoff. Det verkliga förhållandet var emellertid att hennes mor gift om sig med majoren Johan Aminoff som var bror till den aminoffska släktgårdens, Liljedal i Perno socken nära Åbo, egentlige ägare general Henrik Johan Aminoff. Från den senare fick uppenbarligen Johan Henric sitt namn. Den kellgrenska släkten var nämligen mycket stolt över att vara befryndad med den välborna ätten Aminoff.

När Jean Hendrich döptes på tredje dagen efter sin födelse, fick han en rad bemärkta faddrar, däribland Jesper Swedenborg, biskop Jesper Swedbergs son, bror till Emanuel Swedenborg, vars anhängare han en gång skulle gå till storms emot. Jesper hade varit den swedbergska familjens svarta får men så småningom kommit på rätt köl och blivit jordägare på Brandstorp i Hällestad.

Fadern

Kellgrens far har blivit föremål för en egen studie. Litteraturhistorikern E. N. Tigerstedt har noggrant gått igenom det material som finns angående Jonas Kiellgren.⁵ Han har gjort det med tanke på att Kiellgren var far till en av Sveriges största diktare och att han dessutom positivt och negativt betydde mest för sin son under

---

⁵ E. N. Tigerstedt, "Kellgren-studier". *Samlaren årgång 35*, 1954, Uppsala 1955, sid 39–77.

dennes barndom. Tigerstedt konstaterar att tidigare forskare ofta har ställt sig frågande till att Johan Henric så snabbt kunde ryckas med av upplysningsradikalernas präst- och religionshat. Det tycks, menar han, bero på att de satt sin tillit till vad broder Jonas skriver om förhållandet mellan fadern och den yngre brodern.

Kellgrens vän Nils von Rosenstein skrev förordet till hans *Samlade skrifter* som kom ut 1796. En del av det biografiska materialet hämtar Rosenstein från den Nota som Kellgrens bror Jonas på hans uppdrag sammanställt strax före skaldens död. I Rosensteins version lyder avsnittet om fadern så här:

Av sin Fader tycktes Kellgren hava ärvt sitt snille, sitt lynne och sin huvudböjelse. Denne Prästman hade ett fattande, rent och säkert förstånd, odlat och upplyst genom nyttiga kunskaper samt förknippat med stadig karaktär. Han hade mycken kärlek och håg för vitterhet; skrev stundom både Latinsk och Svensk vers; även för de vackra konster; hade någon kännedom av Målning och Bildhuggeri och spelade på åtskillige Instrumenter. Ömsint fader ägde han både förmåga och vilja att utöva en skyldighet, den en fader alltid med större framgång än andre uppfyller. Till dess KELLGREN uppnått 10 år, hade han ingen annan Läromästare än denne fader och vän.⁶

Jonas Kellgren hade formulerat sig något mera kortfattat och på ett sätt som forskare enligt Tigerstedt borde ha lagt märke till:

Vår S. Far var en i sin tid grundlärd Man med godt genie, genomträngande omdöme och stadig och ferme caractère.⁷

---

⁶ *Skrifter I*, sid 27.

⁷ Citerat efter Tigerstedt 1955, sid 41.

I sina herdaminnen har J. W. Warholm i sin tur karaktäriserat Kiellgren med orden: "Prosten Kiellgren hade ett allvarsamt, fast och föga eftergivande lynne. Att detta ådrog honom ovänner synes däraf, att han år 1759 anklagades för embetsfel och dömdes att plikta med 1/2 års lön."⁸

Genom dessa egenskaper bör prosten Kiellgren enligt Tigerstedt ha gjort sonen till sin oförsonlige fiende. Johan Henrics frenetiska antiklerikalism skulle bäst kunna förstås som en reaktion mot en sådan prästerlig fadersauktoritet.

Men Tigerstedt ger sig inte med vad han får ut av Jonas Kiellgren d. y. och Warholm. Han borrar med stor frenesi vidare för att komma åt relationen mellan fadern och hans tredskande son.

Någon sådan förklaring ger sig inte Kellgrens store biograf Sverker Ek på. Han försöker i stället på annat sätt komma åt relationen mellan far och son.

Innan Johan Henric föddes, hade den halvsekelgamle fadern haft ett minst sagt dramatiskt liv. Jonas Kiellgren härstammade från Källby utanför Lidköping. Därav efternamnet. Fadern var lantbrukaren och boställsarrendatorn Sven Johnsson. Jonas gjorde en för den tiden inte helt ovanlig klassresa från bondestånd till prästestånd. Han tog studenten i Uppsala 1724 men flyttade 1728 till Åbo för att fortsätta sina studier. Det var heller ingen särskilt märklig förflyttning. Studenter flyttade under 1700-talet ofta från den ena akademien till den andra. I Åbo fanns därför en hel del västgötar, däribland ett par professorer, matematikern N. Hasselblom och historikern Algot Scarin.

I Åbo disputerade Kiellgren pro gradu den 1 juni 1732 och promoverades till filosofie magister den 4 juni. Ett par år senare, 1734, blev han domkyrkosysselman i Åbo och prästvigdes samma år. Han

---

⁸ J. W. Warholm, *Skara stifts herdaminnen*, faksimilupplaga 1984, sid 435.

tjänstgjorde där i fem år och tillträdde första maj 1740 befattningen som kyrkoherde i Mörskom i Nyland.

Under Borgåtiden gifte Jonas sig med Johanna Elisabeth Beckman, ett skönt och älskvärt men" lättsinnigt fruntimmer", som Wilhelm Lagus uttrycker det.⁹ "Ett skönt och älskvärdt", säger Warholm.¹⁰ Hon var dotter till kapten Petter Beckman på Bjurböle i Borgå socken. Med henne fick han en dotter, Kristina Dorothea. "Redan moder till en ettårig dotter, gaf hon sig, sedan pingsttiden 1739, i kärlekshandel med konsistorii notarien M. Martinius, hvilken behagade henne mer än "den långa stryken presten" samt till och med skänkte henne en "fästering" med löfte om giftermål framledes."¹¹ Trots att Kiellgren förlåtit sin hustru och att de tillsammans gått till nattvarden Annandag jul 1740, såg han sig redan i januari året därpå tvingad att ange henne för domkapitlet och rådhusrätten.

I detta läge kommer hustruns far kapten Beckman till prästgården i Mörskom för att hämta sin dotter och hennes egendom. Kiellgren skickar då efter hjälp från grannar och en student, Jakob Hackelin, visar sig i porten. Men Beckman drar sin värja och jagar studenten och Kellgren på flykten. Då ropar Kellgren på finska: "Tagen fast röfvaren, tagen fast mördaren."

Beckman, som gett sig i väg i sin släde, blir upphunnen av fem karlar, däribland Hackelin. Denne ger Beckman bakifrån ett slag i huvudet som leder till att kaptenen, sedan han förts till prästgården, kvällen efteråt avlider. Några dagar senare tas Kellgren i fängsligt förvar och förs den 9 februari över till Helsingfors kronohäkte. Rannsakningsförhandlingarna drar ut på tiden och först den 5 november faller hovrättens dom. Kellgren blir frikänd men måste

---

⁹ Wilhelm Lagus, *Skalden Johan Henric Kellgrens finska levnadsminnen*, Helsingfors 1884, sid 9.

¹⁰ Warholm, sid 436.

¹¹ Lagus, sid 9.

erlägga ett bötesbelopp på 50 daler "för begången ovarsamhet vid besagda tillfälle". Inte förrän den 26 november 1743 utfärdar domkapitlet skiljebrev mellan honom och hustrun.

Eländet var emellertid inte slut för Jonas Kiellgren. Redan innan den formella skilsmässan hade krig brutit ut mellan Sverige och Ryssland. Prästgården i Mörskom plundrades av ryssarna och Kiellgren fördes bort i fångenskap. Han undkom emellertid och flydde till den svenska armén som han följde till krigets slut. Dessa uppgifter härstammar troligen från Kiellgren själv och de finns nedtecknade i en rekommendation som konsistoriet i Borgå utfärdade i samband med att Kiellgren sökte en tjänst i Skara stift. Kanske har han målat skeendet i så bjärta färger för att hans tidigare äktenskapliga bravader skulle framstå i en bättre dager.

Den 11 september 1744 ingick Jonas Kiellgren ett nytt äktenskap med den tidigare omtalade Christina Elisabeth von Wulff. Ingen av sönerna nämner henne, men Rosenstein kallar henne för "ett stilla, fromt och gudfruktigt fruntimmer".¹²

Johan Henric Kellgrens far utnämndes så den 14 november 1746 till kyrkoherde i Floby. Då hade han varit borta från Sverige i 18 år. Dessförinnan hade han gjort misslyckade försök att bli kyrkoherde i Fredsberg och i Hova.

När Jonas Kiellgren 1749 blev kontraktsprost i Wånga kontrakt protesterade sex av kontraktets sju kyrkoherdar mot utnämningen. Skälet var tvåfaldigt. Dels kände de honom inte så bra, dels hade de fått höra att han hade begått brott i Finland. Domkapitlet avvisade dock protesten och lär ha svarat att Kiellgren blivit frikänd av både Åbo hovrätt och den ryska kejsarliga rätten. Att han inte var känd av kyrkoherdarna betydde mindre, eftersom han hade biskopens och konsistoriets förtroende.

Endast två gånger berör Johan Henric uttryckligen sin far i det han

---

¹² *Skrifter I*, sid 27.

skriver. Den ena gången är i ett brev till Lenngren den 12 augusti 1779 där han gycklar med faderns olyckliga äktenskap:

Att upplösa gåtan om Transkölds Fru, som var salig Fars förra hustru, bör jag säga dig, att sen min Far varit gift med henne några år i Finland, och fått med henne en dotter, behagade hon göra Gubben stackare till Hanrey, hvilket tillgick så scandaleust att han nödgades begära skilsmässa [...] J Stockholm lär jag ha hela Acten angående Skilsmässan.¹³

Den andra gången är i ett brev till Schröderheim. "Av allt att döma har modern inte haft något inflytande på honom", skriver lakoniskt E. N. Tigerstedt.¹⁴ Att i så patriarkala ordalag avfärda Christina Elisabeth von Wulff ter sig en smula lättsinnigt. Kellgren nämner henne visserligen bara någon enstaka gång och om hans verkliga känslor gentemot henne vet vi naturligtvis inget. Men hon kan knappast ha gått sin son så spårlöst förbi.

Syskonskaran

"Kasta vi en blick på hans husliga krets i Floby, så ter sig dess sammansättning högst egendomlig", säger Wilhelm Lagus.¹⁵ I familjen Kellgren fanns, förutom fadern Jonas och modern Christina Elisabeth, två halvsystrar, en helbror och två helsystrar. Halvsystern på fädernet, Kristina Dorotea, som var född 1739, flyttade tidigt till sin mor som gift om sig i Stockholm. Hon ingick äktenskap med notarien A. Ekman och avled en bit in på 70-talet. Hon har sannolikt inte haft någon betydelse i Johan Henrics liv.

---

¹³ *Samlade skrifter av Johan Henrik Kellgren 6*, Brev, Stockholm 1923, sid 91.

¹⁴ E. N. Tigerstedt, *Johan Henric Kellgren*, Natur och Kultur 1954, sid 9.

¹⁵ Lagus, sid 20.

Anna Elisabeth Friesenheim, halvsystern på modernet, född 1741, stannade länge i Floby. Hon gifte sig 1758 med den nyutnämnde komministern Jacob Lengblom, som blev Jonas Kiellgrens efterträdare som kyrkoherde.

Helsystern Hedvig Eleonora född i Finland 1746 gifte sig 1775 med kyrkoherden E. Gjöthberg i Källby och återbördades på så sätt till faderns hembygd.

Brodern Jonas och systemen Eva Maria var tvillingar födda den 28 september 1747. Eva Maria gifte sig 1777 med J. Kiellander som så småningom blev kyrkoherde i Flo vid kanten av Hunneberg. Jonas blev kyrkoherde i Skatelöf i Växjö stift.

Den i syskonskaran som kom att betyda något för Johan Henric var brodern med vilken han hela livet umgicks på olika sätt. Men han behöll också kontakten med familjen Lengblom i Floby. Under hösten 1775 skickar han böcker till familjen. Tillsammans med sin bror antecknades han som fadder till ett av Lengbloms barn som föddes 1776. Den äldste sonen i huset, Christian, kom att knytas till Stockholms Posten och bli en av utgivarna av Johan Henrics *Samlade skrifter*.

Kiellgren den äldre och Swedenborg den yngre

Den 4 december 1751 döptes yngste sonen till kyrkoherden i Floby Jonas Kiellgren. Barnet var fött den 1 december och hade fått namnet Jean Hendrich. Detta namn kom så småningom att försvenskas till Johan Henric. Dess bärare skulle bli en av sin tids allra största diktare och hamna ganska långt från den tro han döptes till.

De som skrivits in som faddrar i dopboken är löjtnant Jesper Swedenborg, löjtnant David Frölich, inspektor Eric Bengtsson, fru friherrinnan Elis Ollonberg, fru löjtnant Swedenborg, fru löjtnant Frö-

lich, fröken Eva Fock och jungfrun Sara Swedenborg.¹⁶ De tillhörde alla inflytelserika familjer i Jonas Kiellgrens närhet och hade stora gårdar i grannskapet. Ännu kunde kyrkoherde Kiellgren säkert räkna dem som sina vänner. Tre kom från familjen Swedenborg.

Den dåtida världen var liten och människors öden flätades samman på ett märkligt sätt. Jesper Swedenborg var själv yngste son till biskop Jesper Swedberg och således bror till Emanuel Swedenborg som så småningom skulle komma att utsättas för den vuxne Johan Henrics spe, när denne blivit en framstående medlem av den svenska kultureliten.

Men Johan Henrics strid mot swedenborgianismen utkämpades med helt andra vapen än de litet mindre glamorösa som hans far använde i kampen mot den Swedenborg som var hans fadder. Dessutom var denne fadder knappast någon huvudentagonist i den kontrovers som var en av Jonas Kiellgrens många.

Jesper Swedenborg hade varit något av sin familjs svarta får. Han döptes den 2 september 1694, medan Swedbergs ännu bodde kvar i Uppsala. Under ungdomen var han en sådan vildhjärna att fadern 1710 måste skicka honom till den svenska hären i Pommern. Där avancerade han till sergeant vid Södermanlands regemente och 1712 till fänrik vid Jönköpings.

När han sedan kom hem fick han 1713 åka till England för att lära sig sjömansyrket. Han vantrivdes emellertid där och fadern, som hade det andliga ansvaret för Nya Sverige och var dess eforus, sände honom till Amerika. Där tjänstgjorde han bland annat som skollärare i Racoon, där den första svenska skolan byggdes. Han besökte som sjöman de Västindiska öarna och kom först 1724 tillbaka till Sverige,

---

¹⁶ Ett faksimil av dopbokens anteckning finns i Tigerstedts "Kellgrenstudier", 1955, sid 77. Uppgifter finns också i Assar Blombergs *Floby pastorat*, Kleva 1924, sid 31 och Johan A. Lundströms *Ur Floby krönika*, Falköping 1942, sid 32f.

där han 1725 gifte sig med Christina Silfverswärd. Familjen Silfverswärd var sedan gammalt knuten till Hällestads socken. Det var därför som Jesper Swedenborg så småningom kom i beröring med Jonas Kiellgren. Jesper tilldelades emellertid först Skarke (Varnhem) av sin far. Någon gång befordrades han uppenbarligen till löjtnant och flyttade 1730 till gården Brandstorp i Hällestad. Där stannade han till 1769, då vi finner honom på Stavkullen i Borgunda socken. Han avled den 4 maj 1771.¹⁷

Till skillnad från sin äldre bror har Jesper Swedenborg bara lämnat ett obetydligt spår efter sig i den litterära världen. Han utgav den 12 november 1724 en översättning av ett verk av den tyske pietisten och separatisten Friedrich Breckling (1729–1711) med den omständliga titeln *Then sidste basun öfwer Tyskland. Til at vpweckia werlden ifrå syndennes sömn, som vti then fördömeliga säkerheten insenckt är. Och ther igenom antingen vndgå then nu på nytt öfwer hofwudet hengiande, syndafloed, eller ock frelsa siälena: ifrå then ewiga vndergång. Af enom hemliga suckande Jeremia. Samteligom vti tyska Jerusalem Regensburg, församladom chur- och förstom, samt allom ricksens stender och städer tilsendt, åhr 1664.*

Jesper Swedenborg har också skrivit förordet till översättningen. Breckling som studerat Böhme sökte sig till pietistiska kretsar. Han prästvigdes och tänkte tjänstgöra i sin hemstad Flensburg men tvingades på grund av sin teologiska polemik att söka sig till Holland och blev kyrkoherde i den lutherska församlingen i Zwolle. Han fick så småningom lämna den tjänsten och vistades sedan i Amsterdam och Den Haag, där han upprätthöll en korrespondens med både pietismens fader Philipp Jacob Spener och Gottfried Arnold. Den sistnämnde försåg han med material till det kända kyrkohistoriska arbetet *Unparteiische Kirchen- und Ketzerhistorie* (1699/1700) som tar sekternas parti.¹⁸

---

¹⁷ Se *Svenska män och kvinnor* 7, 1954, sid 374.

¹⁸ Om Breckling, se ex. *Biographisch-Bibliographischer Kirchenlexikon*,

Litteraturhistorikern E. N. Tigerstedt har ägnat forskningsmöda åt att kartlägga kyrkoherden och kontraktsprosten Jonas Kiellgrens liv i akt och mening att förstå Johan Henric bättre.¹⁹ Han vill göra gällande att dennes antiklerikala attityd grundlades i relationen till fadern: "Kellgrens utomordentliga ömtålighet för allt tryck och tvång, hans upproriska frihetsbegär, hans kritiska och satiriska läggning – allt detta är drag som väl varit medfödda, men som utvecklats och skärpts tack vare förhållandet till den man som över honom ägde faderns och prästens dubbla auktoritet. Kellgrens frenetiska antiklerikalism, som följde honom genom hela hans liv, kan bäst förstås såsom en reaktion mot en dylik prästerlig fadersauktoritet."²⁰

Att Johan Henric inte nämner sin far mer än två gånger tolkar Tigerstedt som en talande tystnad. Kellgren var i övrigt en slätkär man. Han höll kontakten med sin bror och svåger, trots att de var präster, och räckte dem också en hjälpande hand. Om han inte gav uttryck för sådana känslor inför sin far, kan man inte tolka det på mer än ett sätt, menar Tigerstedt.

I detta förmenta drama spelar också vissa av fadderfamiljerna, däribland Swedenborg, vissa roller. Några år efter dopet, 1757, anklagades Jonas Kiellgren inför två häradsting, det i Vilske och det i Gäsene, för att ha vägrat en av traktens godsägare nattvarden Annandag påsk 1756. Anmälan till häradstingen hade föregåtts av att godsägaren, Lars Wahlberg, skrivit en del oförskämda brev till sin kyrkoherde. I Vilske beskylldes Kiellgren också för att ha begärt sammanskott till sin adjunkt magister Jacob Lengblom.

Kiellgrens försvar gick ut på att det var orimligt av godsägaren att begära nattvard en Annandag påsk, när han inte gått i kyrkan mer än tre eller fyra gånger, trots att han bott i församlingen i fyra år. Vad

---

Band 1 (1990), spalt. 736–737.

¹⁹ Tigerstedt 1955.

²⁰ Tigerstedt, op., cit., sid 41.

beträffade Lengblom rörde det sig bara om ett frivilligt bidrag till hans kassa. Denna första akt slutade med att godsägaren återtog sin stämning. Men dramat stannade inte vid detta.

Inför Vilske häradsting tog saken nämligen en annan vändning. Kiellgren hade nämligen underlåtit att gå på ett sockenbud i Hällestads församling. Detta var betydligt allvarligare. Påföljden för ett sådant brott var enligt kyrkolagen att den skyldige första gången förlorade halva sin årslön och andra gången att han avsattes från sin tjänst. Det var således ett brottmål och ett fall för allmän åklagare.

Innan målet kom upp i Vilske häradsting hände ytterligare något som ställde till trassel för Jonas Kiellgren. Hans komminister avled och han ville gärna ha sin adjunkt, Jacob Lengblom på tjänsten. Sannolikt tänkte han också göra Lengblom till sin måg och efterträdare som kyrkoherde. Lengblom vann visserligen komministervalet den 9 september 1757. Så långt verkade planerna gå i lås. Men godsägare Wahlgren såg på nytt ett tillfälle att angripa Kiellgren. Han anklagade Kiellgren inför Vilske häradsting för oegentligheter i samband med valet. Det gjorde han tillsammans med Johan Henrics fadder David Frölich och dennes son Lars. Kiellgren skulle själv, trots att han var jävig, röstat på sin blivande måg och agiterat för honom. Han skulle också tillsammans med sin hustru ha spritt ut förklenande rykten om Lengbloms främsta konkurrent, Jonas Lithzell från Borås. Prostinnan skulle ha sagt att Lithzell var begiven på drycker och svår att gå att läsa för.

Kiellgren anförde till sitt försvar att hans dotter inte var förlovad med Lengblom. Han hade inte heller utövat någon påtryckning på de röstande eller sagt något ofördelaktigt om Lithzell.

Flera vittnen hördes, däribland Jesper Swedenborg och hans son, vilka tog ställning mot prosten Kiellgren. Men denne lyckades få Wahlberg och Frölich att ta tillbaka sin anmälan, så att häradsrätten den 5 maj 1758 kunde avvisa anklagelserna som grundlösa. Valet av Lengblom till komminister förklarades giltigt.

Men redan den 29 september vigdes den nye komministern Jacob Lengblom med J onas Kiellgrens hustrus dotter i första äktenskapet, Anna Elisabeth Friesenheim. Så småningom skulle Lengblom till och med få efterträda Kiellgren på posten som kyrkoherde i Floby.

Under tiden hade David Frölich allierat sig med länsmannen i anklagelsen om försummelse av sockenbud. Han hade blivit rejält förtretad över komministervalet. Men också han försonade sig emellertid med Kiellgren, varför länsmannen ensam fick fullfölja åtalet.

Kiellgren hade enligt länsmannen underlåtit att besöka en sjuk, som sedan dött, innan Kiellgren hunnit fram och därmed inte fått nattvarden. Därmed hade prosten försummat sin plikt. Kiellgren anförde till sitt försvar att han fått sockenbudet en lördagsafton på ett indirekt sätt och därför inte vetat hur dålig den sjuke var. Hästarna hade varit tröttkörda och hade därför inte kunnat köras. Och dessutom hade Kiellgren varit sysselsatt med att utarbeta fem särskilda andliga betraktelser.

Åklagaren gav sig inte utan bemötte punkt för punkt Kiellgrens försvar. Hästen borde trots att den var slutkörd ha kunnat bära en liten man som inte hade hunnit bli korpulent. Om det hade rört sig om andliga betraktelser som handlade om kärleken till Gud och nästan borde de inte gett anledning att lämna sin sjuka nästa tröstlös och obesökt i den yttersta dödsstunden. Det hade därför säkerligen rört sig om betraktelser av annan beskaffenhet än gudliga och andliga. Det blev en utdragen process, eftersom många vittnen inkallades. Först den 26 februari 1759 föll domen i häradstinget. Kiellgren förlorade rättegången och därmed halva sin årslön. Han överklagade emellertid i Göta hovrätt, som den 29 mars året därpå avkunnade en frikännande dom. Skälet till att hovrättens utslag blev ett annat var att Kiellgren inte fått "wist och tillförliteligt beskied om den sjukets tillstånd".

Tigerstedt menar att Jonas Kiellgrens processande och hans

undanflykt i fråga om Lengbloms relation till dottern bidrog till att göra Johan Henric avogt inställd till fadern och till kristen tro. "Man bör inte underskatta", säger han, " den obarmhärtiga skarpsynthet varmed barn redan vid tidiga år genomskåda sina föräldrar – i all synnerhet ett brådmoget och begåvat barn."²¹ Sonen fick se bakom kulisserna. Eftersom prosten säkert var lika nitisk hemma som i församlingen, så måste det också varit extra komprometterande för honom i Johan Henrics ögon att han inte kunde dra jämt med sina församlingsbor.

Det är naturligtvis möjligt att det gick till så som Tigerstedt hävdar och att den unge Johan Henric upplevde någon slags dubbelmoral hos fadern, som gjorde att han mer och mer tog avstånd från den kristna tron. Men det är långt ifrån säkert. Man kan undra om det ens är troligt. Alla sådana här spekulationer om medfödda drag som skärps genom yttre faktorer förblir ytterst förrädiska, för att inte säga fruktlösa. Med samma tvivelaktiga rätt skulle man kunna påstå att de säger mer om forskaren än om föremålet för hans forskning. Som ett exempel på hur man använt en förklaringsmodell saknar de dock inte intresse. Därför torde Jesper Swedenborg knappast ha varit med om att påverka Johan Henric genom sin inblandning i processerna mot Jonas Kiellgren.

Betydligt intressantare är Johan Henrics angrepp på den religiositet som har Emanuel Swedenborg som sin upphovsman. Det har inte helt förlorat sin relevans. I det fallet handlar det om Kellgren den yngre och Swedenborg den äldre.

I skola hos fadern

Fadern var Johan Henrics förste lärare. Kunskapsinhämtandet började tidigt. Brodern Jonas berättar i sin Nota om Johan Henrics vetgirighet:

---

²¹ Tigerstedt 1955, sid 52.

Hans uppförande i barndomen var ganska stilla och indraget, han deltog sällan i barnsliga och pojkaktiga lekar och nöjen; utan i stället roade honom, att sitta inne, och med sin far raisonnera om alla ting, som förekommo hans lilla uppmärksamhet, och ådagalade då redan en synnerlig läregirighet. Innan han fyllt 5 år läste han rent svenska hvar som hälst, och derefter tog straxt, efter hans egen åstundan, de Grammaticaliske studierne sin början. Han hade ingen annan informator än Fadern.²²

Uppenbarligen ägnade prosten mycket tid åt den kunskapstörstande sonen. Kanske ingav, som Tigerstedt anser borde varit fallet, Johan Henric fadern förhoppningar om en lysande kyrklig karriär.²³

Kärleken till musiken är ett av de arv Johan Henric fick med sig från prästgården i Floby. Fadern spelade enligt brodern både fiol, oboe, flöjt och en del andra instrument. Han hade en gång utnyttjats av orkestrar i Uppsala, Stockholm och Åbo. I hemmet hölls små konserter med inköpta noter från Stockholm.

Johan Henric i Skara

Sin skolgång började Johan Henric i Skara höstterminen 1762. Han studerade två år i trivialskolans högsta klass och fyra år på gymnasiet. Brodern Jonas beskriver Johan Henric under gymnasietiden:

Till Lynnet var han munter och skämtsam, full av infall, Som likväl då voro mestadels Satiriske och stickande; annars tycktes han den tiden vara vid vissa tillfällen nog förbehållen, var ock något egensinnig.²⁴

---

²² Jonas Kellgren, "Nota", Finsk Tidskrift B. 38, 1895, sid 250.

²³ Tigerstedt, 1954, sid 10.

²⁴ Jonas Kellgren, "Nota", sid 251.

Rosenstein broderar vidare på detta råmaterial:

Hans skarpa omdöme visade sig redan i förakt för allt onödigt gräl, för allt som hade smak av barbari och vidskepelse. Det røjde sig även i en stark böjelse för Satiren, detta foster av det rena förståndet ock, icke såsom hopen tror, av ondskan, vilket endast alstrar tadlet, förtrytelserne och smädelsen. Icke är den Artisten, som ler åt en usel tavla, sämre människa, än den okunnige, som beundrar densamma. Så ej heller den tänkande mannen elak därför, att han finner löjligt vad dåren högaktar och upphöjer. Ännu voro dock muntra och träffande drag i omgänget de enda Satirer KELLGRENS snille framtedde. Med dessa roade han sine jämnårige, för vilka han i sitt övriga uppförande förekom något allvarsam, egensinnig och förbehållsam.²⁵

Man behöver inte tvivla på att Johan Henric vantrivdes i Skara. När han hade tillbringat tre år på gymnasiet, talade han om för sin far att föreläsningarna inte var tillräckliga "för hans fattande genie". Han ville, trots sin ungdom, bli skickad till akademien. Men fadern gav inte med sig. Sonen skulle vara sina år ut. Latinet var ett av de viktigaste skolämnena. Redan i trivialskolan uppmuntrades eleverna att tala latin med varandra och med lärarna. I de högre klasserna fick man också skriva fyra uppsatser i veckan på det språket. Även grekiskan stod på schemat. Man studerade Nya testamentet på grundspråket. Berömt är det angrepp Kellgren gör på skolan i Stockholms Posten i oktober 1781:

Den första bok man sätter gossen i handen, ifrån det han lärt läsa innantill, är et innehåll af gudomeliga obegripligheter, af heliga ordfogningar, af alt hvad stridande kan vara mot förnuft; af alt

---

²⁵ *Skrifter I*, sid 29.

ville jag säga, som är öfver förnuftet. Han vänjes at tro och lyda på främmande myndighet, i stället för att sjelf tänka och undersöka. Derpå följa *Latinska* Grammaticor, *Latinska* glosböcker, *Latinska* Auctorer, *Latinska* scripta. Alt hvad han lär vid Schola och gymnasium i 12, 14 års tid, är at läsa och skrifva litet Latin. Kan han derjemte lära sig att explicera några Capitel i Nya Testamentet på Grekiska, declinera *Pakad* och finna radix till några Hebreiska ord, så äger han all den skicklighet, som man tror möjelig för hans ålder, och han kallas af sine lärare en *formossissimae spei juvenis*. I alt detta, som man ser, har förnuftet ingen del; alt är minnesverk.²⁶

Detta är en formidabel vidräkning med ett förhatligt system som totalt tycks döda all egen tankeverksamhet.

Johan Henric roade sig emellertid med att läsa annat än de tråkiga skolböckerna. Jonas berättar att han på lediga stunder tog del av Hollbergs komedier, von Dalins Argus och andra liknande alster. Dessa verk kom så småningom att spela en stor roll i hans eget författarskap. E. N. Tigerstedt har säkert rätt när han menar att Kellgren i Skara tar sina första, kanske avgörande, steg på vägen bort från sina fäders tro. Den personliga bitterhet som han hävdar att Kellgren visar livet igenom i religiösa frågor skulle vittna om att uppgörelsen med kristendomen kvarlämnat outplånliga ärr. För Tigerstedt kom det troligen till slitningar mellan Johan Henric och hans far. Den ene var "allvarsam, fast och föga eftergivande", den andre "häftig, otålig och frihetsälskande". "Öppen och eldfängd som Kellgren var, är det inte troligt att han helt kunnat dölja sina tvivel och sin otro för fadern."²⁷ Det förefaller dock som om Tigerstedt inte bara uttrycker Kellgrens aversion mot kristen tro. Och det är långt ifrån självklart att allt som Kellgren skrev om religion andas bitterhet.

---

²⁶ *Samlade skrifter av Johan Henrik Kellgren 4*, Stockholm 1944, sid 236.

²⁷ *Op., cit.*, sid 12.

Kellgren i Åbo

Den 15 oktober 1768 inskrevs Johan Henric Kellgren tillsammans med sin fyra år äldre bror Jonas vid Åbo akademi och den Sveo-Gothiska nationen. Jonas hade dessförinnan läst två år i Lund. Därmed följde de båda bröderna i sin fars fotspår. Det är väl troligt att fadern lät sina söner studera i Åbo med tanke på att han själv hade gjort det och dessutom hade släktingar i grannskapet, som skulle kunna ge de båda pojkarna stöd. I Åbo fanns fortfarande professor Algot Scarin som nu var emeritus. Hans efterträdare Johan Bilmark var också han västgöte, lektorsson från Skara, och dessutom inspektor för nationen. Kuratorn hette Lars Lefren från Levene socken. Han var bibliotekarie men skulle snart avancera till professor. Jonas som redan i Lund påbörjat sina studier, responderade pro gradu redan påföljande vårtermin och promoverades till filosofie magister den 6 juni.

Faderns död

Fadern avled den 23 februari 1771. Det innebar att Johan Henric hädanefter fick stå på egna ben. Penningströmmen hemifrån sinade. Men det värsta av allt var att systrarna Hedvig Eleonora och Eva Maria lyckades göra sina bröder arvlösa. De hade samlat räkningar på allt som dessa hade fått. Johan Henric blev skyldig sterbhuset 1 200 daler och hans bror Jonas 2 400 daler. Villkoret för att de skulle få ut sina arvslotter var att de inom några månader betalade tillbaka sina skulder. Eftersom detta var omöjligt tycktes inget annat återstå för Jonas än att vända hemåt och påbörja sin prästgöring. Först hade han emellertid blivit prästvigd i Åbo. Johan Henric stannade visserligen kvar i staden men fick så småningom ta en informatorsplats.

Under de första åren efter skilsmässan höll bröderna kontakt med varandra via brev. Johan Henric skickar till exempel sina tidigaste dikter till Jonas. Men, som Tigerstedt säger, mellan bröderna gapade en avgrund, den avgrund som skilde ortodox lutherdom från en mera

radikal upplysningsfilosofi.²⁸

Det gick raskt med de akademiska studierna för Johan Henric. Han responderade pro exercitio den 11 december och den 4 juli året därpå pro gradu och promoverades till filosofie magister den 22 juli. Pro exercitiedissertationen tillägnar han sin mor som just blivit änka med följande dedikation den 11 december 1771:

Enke-Fru-prostinnan, Vålborna Christina Elisabeth Kellgren, Född Aminoff, Min Huldesta Moder! Tron intet, min Huldesta Moder, at då jag sänder Eder dessa Pappersblad, som I hvarcken kunnen läsa eller förstå, min tancka vore nog orimelig, at villa tilbjudas dem såsom någon slags ersättning för den möda och kostnad, som den bästa af Mödrar användt på min uppfostran! Ej heller är det till at derjemte göra en tillbörlig skildring af Eder kärlek, Eder ömhet, Edra välgerningar, som jag ärnat gifva Eder dem: dessa äro oändeliga; de erkänna inga gränser, och det är nog, för at göra allt papper i verlden otillräckeligt til et så vackert ändamål. Min Mor, om I villen finna igen Eder sjelf och Edra förtjenster mot mig; så söken dem på et annat sätt! söken dem i mitt hjerta! Det är där, som I skolen finna dem tryckta med en styl, som ingen evighet kan utplåna: det är där, som min tacksamhet upprest Eder Altaren, hvilka skola brinna, då lifvet slocknar. Detta är äfven den enda och rätta ersättning, som jag nu och alltid kan gifva Eder, och i afseende på hvilken I torden finna detta Men, lilla medföljande Academiska Lärdoms Försök ej aldeles ovärdigt at hos Eder vidare omtanka anmäla. Min huldesta Moders Allralydigaste Son Johan H. Kellgren.²⁹

---

²⁸ Tigerstedt 1954, sid 17.

²⁹ *Samlade skrifter av Johan Henrik Kellgren 1*, Stockholm 1937, sid 7.

Tillbaka till Floby

I mitten av januari 1777 återvänder Kellgren till Sverige från Åbo. Han hade blivit utsedd till informator hos generalen greve Meijerfeldt i Stockholm. Men Kellgren fick inte tillträda, eftersom generalens prästerlige informator, som han skulle ersätta, inte hade fått någon ny tjänst. Ekonomin var dock inte den allra bästa. Den tillät inget längre uppehåll i huvudstaden. Efter sex veckor måste han för att klara livhanken skyndsamt resa till sina släktingar i Floby.

Enligt Floby kyrkbok skulle Johan Henric ha varit i sin hemkyrka redan på nyåret 1777. Då döptes kyrkoherde Jacob Lengbloms yngsta dotter och bröderna Kellgren uppges därvid som faddrar. Men sannolikt antecknades Johan Henric som fadder i sin frånvaro.³⁰

Vistelsen i Floby var ett lidande för den Kellgren som drömde om ett liv i huvudstaden och vid hovet. Redan i det första brevet från Floby till sin vän Abraham Niclas Clewberg uttrycker han sin längtan bort: "Såsom Hjorten längtar efter friskt vatten, så längtar min själ efter att få bref ifrån Dig." I Stockholm hade han stiftat bekantskap med operan och förälskat sig i den. I brevet nämner han med trånad de förbannade operaflickorna som ständigt dansar i tankarna på honom. Men det handlade inte bara om erotik utan också om ett verkligt engagemang för konstarten som sådan. Kellgren hade varit på Glucks Orpheus och Euridice och det tycks ha blivit kärlek vid första ögonkastet.

I sin recension av Oxenstiernas *Ode öfver Gustaf Adolphi död* som skrevs i mars 1777 vändas han över sin belägenhet:

Gifve Gud att jag snart sluppe från dessa smakens enquadruerade antipoder up till Stockholm igen att få le bland mina vänner och gråta vid Operan, hvilken oaktadt alla dess fel

---

³⁰ John A. Lundström, "Johan Henric Kellgren. Ett 200-årsminne", *Västgötabygden* nr 6, 1951, sid 87.

och oaktadt jag ej får hvissla, likväl ej kan annat än behaga mig.
Tänk om Poesin och Action voro lika vackra som Fru augusti och
Musiquen.³¹

Han bodde hos sin mor och det var väl närmast av hänsyn till henne som han ägnade sig åt både bibelläsning och gudstjänstbesök. I april gifte sig den yngsta dottern Eva Maria med kyrkoherden i Varv Jonas Kjellander. Då for modern liksom Johan Henric med till det nybildade hemmet. Till bröllopet skrev han en dikt, Hymenée, som "fyndigt korrigerad" finns medtagen i hans Samlade dikter:

*Jag dristar ej, till eder ära
Båd Himmel och Olymp besvära
Att stiga ned i låga rim,
Där Venus kärt Gud Fader smeker,
Där Rafael med Astrild leker
Och Pegasus med Kerubim:
Det tillhör blott de Gratulanter
Som säkert Gudar anförvanter,
Dem sända vart de finna gott;
Men, jag som sämre lott
Än att så högt befryndad vara,
Får låta allt gudomligt fara,
Och tala som en mänska blott.³²*

Detta är en ur utvecklingssynpunkt betydelsefull dikt. Det är första gången som man kan märka den kelligrenska tonen som är

---

³¹ *Samlade skrifter av Johan Henrik Kellgren 1*, Brev, Stockholm 1937, sid 175.

³² *Skrifter I*, sid 261.

karaktäristiskt för hans kåserande dikter.³³

En dikt som Kellgren uppenbarligen översatte under sin vistelse i Västergötland var ett franskt ode *Le Christ*. Det har spekulerats en del varför han brydde sig om ett så mediokert verk. Som Sverker Ek påpekar blir det begripligt om man ser det som en anpassning till Kellgrens prästerliga släktingar.³⁴ Kanske gjorde han det "för att hålla modern på gott humör" som Carina Burman säger.³⁵

Till Clewberg skriver han den 28 april ett förtvivlat brev:

Du kan ej förstålla dig hur ängsligt jag har det här nere. Ack om det vore möjligt för mig att snart få komma upp till Stockholm igen ifrån denna uselheten. [...] Jag har hvarken hälsa eller nöjen. Igenom min fördömda kyrkogång har jag fått en halssjuka, som varat i fjorton dar och räcker ännu. Annars har jag ej varit utom dörren, utan ständigt varit här hos min gamla Mor och ibland hälsat på min svåger, kyrkoh: Lengblom, som bor ett par stenkast härifrån. Här har varit en förbannadt underlig väderlek. Det har nu snöat och haglat i 8 dars tid, jämt och samt. – För en 14 dar sen hade min yngsta syster bröllop med en kyrkoherde Kellander. [...] Han tycks vara en superlativus av hushållare. – Det är intet bland släktingar, som man bör söka sina hjelpare, och minst i det heliga ståndet. Famntag, tårar, välsignelser, Critiquer och lärdomar är alt vad man bör vänta av dem. [...] Ach Clewberg, att jag hade dig i min famn och finge vattna dig med mina tårar.³⁶

---

³³ Nils H. Gyllenbåga, *Kellgrens rytm*, Uppsala 1943, sid 79ff.

³⁴ Sverker Ek, *Kellgren, skalden och kulturkämpen*, Del I, Natur och Kultur 1965, sid 123.

³⁵ Carina Burman, *Västgöten Johan Henric Kellgren*, Nossebro 1987, sid 19.

³⁶ *Samlade skrifter av Johan Henrik Kellgren 6*, Brev, Stockholm 1923, sid 69.

I ett uttrycksfullt brev till presidenten i Åbo hovrätt Carl Gabriel Leijonhufvud skriver han i augusti samma år:

Jag får nu den äran, att i djupaste ödmjukhet berätta, det jag altsedan förleden Påsk vistas här nere hos mina Slägtingar, som äro idel Prester. Så *uppbyggligt* som detta Sällskap varit, så *ledsamt* har det blivit i längden. Verser och Predikningar äro något litet heterogena. De som äga den lyckan att ej vara naturliga människor, förnimma blott af hvad Guds Anda tillhör; alt annat är dem en galenskap. Talar man derföre om en vacker *Opera*, så svara de, som goda Lutheraner: *bona opera ad salutem non sunt necessaria*. Ingen är, som vitter är, ja, icke en. – Jag har bevistat ett Prestmöte i *Skara*, så Scholastiskt som i XII Seculo, der Syllogismen smädat och Theologien haft convulsioner.³⁷

I Västergötland började han också realisera ett operaprojekt under titeln Adonis och Proserpina, senare känd som Proserpin. I juni 1781 framfördes operan för kungen vid en hovfest på Ulriksdals slott. Musiken hade skrivits av kompositören Johan Kraus. Den kom däremot aldrig att uppföras offentligt.

Kellgren var tvungen att stanna ända till oktober i Floby. Då fick han äntligen tillträda som informator hos greve Meijerfeldt. Han anlände till Stockholm den 18 oktober 1777.

I början av juni 1783 gör Kellgren tillsammans med sin vän Clewberg en resa till bland annat Västergötland. Där besöker de Kellgrens mor som fortfarande bor hos sin dotter Eva Maria i Varv. Det är året före moderns död. Denna avled i juni 1784 i en ålder av sjuttiofyra år.

---

³⁷ Op., cit., sid 74f.

Johan Henric och religionen

Johan Henric uppfostrades till att bli präst. Han uppfattade till och med att det var blott och bart av det skälet som han blev avlad. Han satte sig emellertid på tvären och fadern misslyckades fullständigt i sin avsikt att göra sonen till ett stöd för den kristna religionen. Som så ofta är det människan som spår men Gud som råar. Som nittonåring skriver han ett brev till sin bror som är ett tidigt exempel på den parodiska stil som han ofta använder om religiösa företeelser:

Lilla Gud i våra hjertan, helgadt varde titt namn, tillkomme titt rike, ske tin vilje, såsom på Cypem, så ock i Finland, vår dageliga kärlek gif oss i dag, och förlåt oss våra skulder, såsom ock vi förlåte hvad våra maitresser oss skyldige äro, och inled oss icke i frestelse, utan fräls oss ifrån horn; ty titt är etc.³⁸

I ett versbrev till Elis Schröderheim 1786 har Kellgren själv i spefulla ordalag berättat om sin utveckling bort från den prästerliga banan:

*Ovärdig son utaf en Prost
Som blott till Herrans tjänst min afelse beslutit,
Närd utaf Kyrkans Smör och Ost
Den tid som fruktlöst nog i Scholorne förflutit,
.....
Jag, i hvars så profana ton,
Lekameliga drägt och later,
Man nu med svårighet lär känna den Person
Som ämnad var till stöd för Christna Religion,
Och som en gång på den Jetton
Han säkert väntar sig för sina vittra dater,
Sjelf utsett har till inscription:*

---

³⁸ Op., cit., sid 5.

*Pastorum filius Levir, Frater.*³⁹

Vad som kom ut av uppfostran var dock en diktare med en utomordentlig bibel- och kristendoms-kunskap, som han ständigt förstod att turnera på ett sätt som däremot sällan stod i överensstämmelse med de troendes tolkningar.

Men han kunde också visa stor känslighet för den kristnes sätt att uttrycka sig. I uppsatsen om *Andelige poemer* visar Kellgren onekligen upp en fin förståelse för den andliga poesins logik:

Varje Kristen Filosof, varje upplyst tänkare, som lärt att göra sig räkning för sina känslor, att väl studera det mänskliga hjärtats anatomi, lärer finna utan möda och medgiva utan förargelse, att i själva *Messias* de termer, talesätt och vändningar, framför allt de ofta upprepade uttryck, som icke väl torde gillas av en världslig smak, äro just desamme, som kan hända allra mest göra intryck på den troigna uppeldade själen, och att även själva ljudet av främmande och obestämda ord, såsom *Golgata, Getsemane, Sion, Kidron. Betlehem, Vintramparn, Purpurmatken*, m.m. hava för en Kristen en viss harmoni, som tränger till hjärtat; ett heligt rörande behag, i synnerhet för den som intet tydligt begrepp därmed förbinder. I sanning är Religions-känslan, liksom all annan förtjusning, så oskiljaktigt förbunden med det mekaniska ljudet av vissa genom vanan helgade ord, att i fall dessa ord, *gissla, stinga*, m.m. förbyttes uti andra till begrepp helt och hållet lika gällande synonymmer, så skulle de törhända i stället för nöje, vördnad och andakt, väcka misshag och förargelse.⁴⁰

---

³⁹ Citerat från Tigerstedt 1954, sid 8.

⁴⁰ *Skrifter I*, sid 397.

Kärleken, Floby och Skara

I sina Samlade dikter tog inte Kellgren med dikten *Sinnenas förening*, en av den svenska litteraturens främsta skildringar av den kroppsliga kärleken. Det är en dikt som troligen tillkom några månader efter det att Kellgren återvänt till Stockholm från sin västgötska exil. Den trycktes i Samlaren den 15 mars 1778. Horace Engdahl har avvunnit dikten nya synpunkter av formell art som visar att den under sin yta i själva verket är en formidabel oration, "skickligt kamouflerad till personligt kärleksmöte".⁴¹ Den klassiska retorikens struktur med exordium, propositio, narratio, confirmatio och peroratio bildar den osynliga bakgrunden till kärleksaktens mera påtagliga stadier. Inledningen, exordiet, tillsammans med något av en argumentatio, ett slags argumentation, lyder så här:

*Bland annat skräp, hvaraf mitt minne
Blef fylldt i mina ungdomsdar,
är hvad jag läst, jag vet ej hvar,
At när man bortmist något sinne,
Man desto större styrka har
I dem man ännu äger kvar.*

*Jag tro till denna fördom bar
Till des jag vederspelet funnit
Med ålder och föfarenhet;
Utaf den eld i hjertat brunnit,
Sen Cloë dig jag älska hunnit,
Långt större ljus förståndet funnit
Om tingens halt och verklighet,
Än förr af någon facultet.
Från fördom och vidskeplighet,*

---

⁴¹ Horace Engdahl, *Den romantiska texten*, Albert Bonnier 1986, sid 45.

*Som mig förut i bojor slutit,
Afkärleks hand jag frälsning njutit.*⁴²

I ett västgötskt sammanhang kan det kanske vara tillåtet att lämna retorikens eteriska rymder och hålla sig till det jordnära innehållet. Befrielsen från fördom och vidskeplighet, som Kellgren kallar frälsning, syftar säkert på att han lämnat sitt barndomsliv bakom sig. Professor E. N. Tigerstedt ger oss den oförglömliga, nästan kongeniala, kommentaren: "I Chloës sköte glömmet Kellgren inte Floby och Skara."⁴³

1778 var Kellgrens genombrottsår som diktare. Då utkom också *Mina löjen*, som kanske är Kellgrens verkliga mästarprov, modellerad, som Horace Engdahl hävdar, efter den bildade kretsens konvention.⁴⁴

Fåglarna i Floby

1782 publicerar Kellgren i Stockholms Posten vers fabeln Foglarnes Vitterhets-Academie som polemiserar mot Lovisa Ulrikas akademi.⁴⁵ Där spelar fåglar en inte oväsentlig roll. Fågelfabeln tillhör för övrigt ett av de viktiga verktygen i Kellgrens poetiska fatabur. De symbolbärande fåglarna har flugit långt genom den västerländska litteraturen innan de satt sig till rätta i akademiernas salar. Och Kellgrens fabel har säkert sin förlaga.⁴⁶

Då foglar täfla uti sång,

---

⁴² *Samlade skrifter av Johan Henrik Kellgren 1*, Stockholm 1937, sid 252.

⁴³ Tigerstedt 1954, sid 31.

⁴⁴ Engdahl, sid 56.

⁴⁵ Nyutgåva, "Fåglarnas Vitterhets-Akademi" i *Kellgren I* 1965, sid 164ff.

⁴⁶ Olof Lagercrantz har i essän "Den klassiska fågeltruppen" i *Tretton lyriker och Fågeltruppen*, Wahlström & Widstrand 1973, sid 31ff, på ett utsökt sätt tecknat fåglarnas litteraturhistoria.

*Hör endast Ufvar till att fälla dom däröver
Så sagt; så gjordt – Se der en Academisk Sal,
Der kring et aflångt bord, de vittra Ufvars tal
Sig redan samlat har, at hålla dom och val –
Hvem söng då? – Jo, dermed gick til uppå det viset
Som Allmänheten trodt – Hvar enda Näktergal
Blef kvar i skuggan af sin dal,
Och Herrar kråkor vunno priset.⁴⁷*

Sverker Ek förbigår emellertid förlagan om inte med förakt så därför att sambandet är föga djupgående. I stället återvänder han till de västgötska fågelmarkerna och den plebejiska fågelhoppen för att tala med Lagercrantz. Han hänvisar till Kellgrens uppväxt i Floby. Där har han kunnat stifta bekantskap med västgötaslättens horder av kråkor och kajor, "som med sina hesa kraxanden och tungvingade flykt kan ha ingett honom den markerade motvilja för dem, som dikt och prosa vältaligt vittnar om". Kellgrens musikalitet har skärpt hans fina urskillning av varierande fågellåten. Sedan har han som diktare läst fram olika temperament ur dem.

Denna ornitologiska saltomortal kan tacksamt tas emot av den som vill teckna Kellgrens rötter i fädernejorden, alldeles oberoende av sin rimlighet.

Och en minnessten

Minnet av Kellgren har knappast förmedlats från den ena generationen av Flobykråkor till den andra. Det enda som i yttre mening erinrar om honom i dag är den minnessten med Sergels porträttmedalj som står i den gamla prästgårdens trädgård. Den avtäcktes den 15 augusti 1909 och hade bekostats av gymnastikdirektör J. H. Kellgren, broderns sonson. Tal hölls av

---

⁴⁷ *Samlade skrifter av Johan Henrik Kellgren 2*, Stockholm 1939, sid 177f.

professor Sylwan och rektor Welin. Närvarande var elva medlemmar av släkten Kellgren.⁴⁸

En östgöte om en västgöte

När författarnas litteraturhistoria skrevs överlämnades det åt en östgöte, Tage Danielsson, att teckna västgöten Johan Henric Kellgrens porträtt. Han gör det i form av ett brev från en liten Grift-Poet till en stor död skald som tillägnat honom en dikt. Han inleder således med ett verk av Kellgren men avslutar med en liten gravskrift från sig själv som Liten Grift-Poet.⁴⁹

*Kellgren, Johan Henrik.
Smak- och snillrik. Vänrik.
Fånar till förtret.*

Det var ett genialiskt drag att välja moralisten Tage Danielsson som med sitt satiriska samhällsengagemang hade mycket gemensamt med sin sjuttonhundredratalskollega, om inte annat så en för tidig död. Att han var östgöte: Det kvettar.

Salig Dumbom

Kellgrens mest folkära dikt är naturligtvis Dumboms Lefverne. Den har vid första anblicken ingenting med Västergötland eller Skaraborg att göra. Ändå väcker den naturligt nog tankar på den för en västgöte föga smickrande västgötaklimaxen.

Om jag för ett ögonblick tillåter mig samma frihet som Sverker Ek, då han spekulerar om kellingenska fågelmetamorfoser, kan Salig dumbom oförmedlat tyckas växa upp ur den skaraborgska myllan.

---

⁴⁸ Lundström, sid 87f.

⁴⁹ *Författarnas litteraturhistoria*, Författarförlaget 1977, sid 186.

KELLGREN OCH SKARABORG

Ett förhållande sett genom brev och dikt

Han älskade precis inte Skaraborg. Han tyckte varken om det lantliga landskapet eller den kristna kultur han hade bibringats. Han kom att förhålla sig starkt kritisk till tron och han ville helst av allt andas storstadsluft. Ändå höll han kontakt, genom brev och besök, med sina klerikala släktingar och skulle mot slutet av sitt liv göra verkliga ansträngningar för att hans svåger skulle bli kyrkoherde i det pastorat som denne så hett eftertraktade.

Johan Henric Kellgren föds den 1 december 1751 och växer upp i Floby prästgård, där hans far är kyrkoherde. Fadern sköter själv undervisningen av sin påtagligt begåvade son. Det säger sig nästan självt att i denna ingår ett ganska stort mått av bibelkunskap, något som man tydligt märker i de skrifter som så småningom lämnar den vuxne diktarens hand. När han översätter eller tolkar utländska diktares verk, kan han ofta ge mer exakta anspelningar på ställen i bibeln än originalförfattarna själva lyckats göra. Så småningom kommer han att under några år gå i skola i Skara.

Efter skolgången söker sig Johan Henric till universitetet i Åbo, där hans bror Jonas redan har börjat sina studier och där också fadern en gång fått sin teologiska skolning.

Han blir 1774 docent i vitterhet, men atmosfären i den finska staden passade honom inte, utan han gör allt för att komma till huvudstaden, vars liv både ur estetisk och erotisk synpunkt ligger honom varmare om hjärtat.

I brist på pengar och i väntan på en informators-plats som utlovats honom i Stockholm, har han dock inget annat val än att under 1777

tillbringa några månader i föräldrahemmet i Floby. Inte för ty upplever han den vistelsen som i högsta grad långtråkig.

Kellgren är en av de mest betydande brevskrivarna i den svenska litteraturen och från vistelsen i Floby finns ett antal intressanta brev bevarade, som värtaligt beskriver hans belägenhet. Han ägnade sig naturligtvis åt att skriva och förbereda sig för sin framtida poetiska verksamhet, men samtidigt tog han del av det vardagliga umgänget och rutinerna i prästgården. Han följde sin far till ett prästmöte i Skara.

I ett brev till sin vän Abraham Niclas Clewberg den 28 april 1777 beklagar sig Kellgren över att han varken har hälsa eller nöjen. Genom den fördömda kyrkogången har han fått halssjuka, som varat mer än fjorton dar och knappast kommit utanför dörren. Nån hjälp av släktingarna är inte att vänta, särskilt inte från det heliga ståndet. Därifrån kommer bara famntag, tårar, välsignelser, kritik och lärdomar som det enda. Dessutom har han och hans bror blivit arvlösa efter fadern, då de redan lånat så mycket pengar av honom att de inte kan göra anspråk på något. Han har dock läst halva bibeln sedan han kom hem, men aldrig trott att den skulle vara så absurd.

I brevet den 17 juni samma år avsänt från prästgården i Varv, där hans svåger och syster flyttat in, berättar han att han åkt runt i trakten – utan att finna några nöjen. Han har varit på toppen av Kinnekulle i sällskap med en präst. De försökte förgäves hitta murgröna.

Den 4 juni talar han om för Clewberg att han näst-kommande tisdag och onsdag ska bevista prästmötet i Skara, där prosten Wilksman ska vara preses. Annars återger han inte något från "detta magra Västergötland" utan uppehåller sig vid för honom mera intressanta ämnen.

Till en annan bekant, A. G. Leijonhuvud, är han lite mer meddelsam om landskapet. Han vistas bland idel präster och så uppbyggligt som detta sällskap varit, så ledsamt har det blivit i längden. De som äger lyckan att inte vara naturliga människor

förnimmer bara vad som tillhör Guds Ande. Allt annat är en galenskap för dem. Talar man om en vacker opera, svarar de som goda lutheraner: *bona opera ad salutem non sunt necessaria* (goda gärningar är inte nödvändiga för saligheten). Det finns ingen enda som är vittor. Han har varit på prästmötet i Skara, lika skolastiskt som på 1200-talet, där syllogismerna smädat och teologin haft konvulsioner.

I sin mäterliga genombrottsdikt "Mina löjen" får sig prästerskapet en rejäl och välförtjänt känga, som har behållit sin aktualitet. Med bibliskt tonläge kallas det för Levi barn. Och Kellgren trampar respektlöst rätt på några av dess allra ömmaste tår, fattas bara annat från en som inifrån har förstahandskunskap.

*Jag må ju le, när I prediken
om denna snöda värld's förakt,
och lika fullt med allo makt
för gunst och vinst och vällust fiken.
Er vörd att våra själar söva
med hopp om evig himlaro,
att jorden till er själve röva,
och själve njuta, då vi tro,
ert helga hat, vars vreda vågor
ej nånsin stillas i er själ,
ert kristna nit att för vårt väl
oss skära genom blod och lågor
och allt det andeliga gräl,
som plär en pöbels lättro gäcka;
allt må ju med fördubblat skäl
till löje mer än vrede väcka.*

Under de sista åren i livet ägnar Kellgren, trots sin sjukdom, en hel del kraft åt att hjälpa sin sväger, kyrkoherden i Hvarf (Varv) Jonas

Kjellander, i ett befordringsärende. Inte mindre än femton brev vittnar om detta.

Jonas hade sökt den lediga kyrkoherdetjänsten i Flo pastorat. Han kom så småningom med hänsyn till sina meriter att placeras i första förslagsrummet och dessutom skulle han vid valet erhålla de flesta rösterna. Men detta innebar inte att utnämningen var självskriven. Flera andra intressenter hade anmält sig, och han hade därför vänt sig till sin svåger för att få hjälp. Av detta följer en livlig korrespondens med denne.

Det är rörande att se vilken möda den antiklerikale Kellgren lägger ner för att hjälpa sin systers prästerliga familj.

Men det är också intressant att iaktta hur sakta de byråkratiska kvarnarna mal och hur intrigspelet då som nu har sitt finger med i tjänstetillsättningarna.

Brev till svågern

I ett brev den 29 november 1792 tackar Kellgren sin svåger och dennes familj för att de kommit ihåg hans födelsedag, och samtidigt nämner han att saken ännu inte kommit till revision. Men allt han kan göra till Kjellanders tjänst ska inte försummas. Han gläder sig också över den goda uppfostran hans syskonbarn får och att de svarar på denna så mycket som deras ålder medger.

Påföljande 11 februari 1783 är beskedet ännu detsamma, men Kellgren påpekar att det hade varit bra om han känt till några av grunderna för de besvär som anförts. Nu är det för sent. Men han säger sig skriva bara för att svågern inte ska vara rädd för försummelse från hans sida.

Nästa brev dröjer inte så länge. Den 4 mars kan Kellgren tala om att besvärssaken är justerad och att hertigen stadfäst förslaget. Det gäller nu att bli nämnd. Kan han därvid vara till nån tjänst ska det vara största nöje för honom.

Det tar ett helt år innan Kellgren skriver igen. Den 31 mars 1774 avfattar han ett längre brev. Han har förhört sig hos några av herrarna i Ecklesiastika beredningen, särskilt hovpredikanten doktor Murray. (Ecklesiastika beredningen var ett ämbetsverk 1786–1789 bestående av en lekman och två präster som beredde de kyrkliga ärenden, särskilt tjänstebefordringar, som skulle föredras inför konungen. Den uppgick 1789 i Rikets ärenders allmänna beredning.)

Murray har svarat Kellgren att den enda motkandidat som Kjellander behöver frukta är den tidigare legationspastorn i London, Mathesius. Denne har både kungliga löften och författningarna för sig. Kellgren har då genmält att den förfallna disciplinen i Flo pastorat torde kräva en mera övad vaksamhet än den som en man kunde äga som under många år inte skött någon församling. I detta har Murray instämt och önskat att Mathesius ville vända sina tankar till något annat mindre besvärligt pastorat. Om han kände något sådant ledigt, ville han själv skriva och övertala Mathesius till detta. Kellgren ber Kjellander att denne ska skriva till honom och ge honom upplysningar om det.

Kellgren undrar också om hans svåger inte borde ta kontakt med biskopen i Skara. Denne skulle kunna skriva till Murray och några andra om den vård som Flo behöver. Kjellander kunde även skriva till baron von Essen som dagligen talar med Kämpe eller genom denne. (Carl Larsson Kämpe, bland annat informator till baron von Essen)

Det dröjer bara några dagar innan nästa brev den 3 april lämnar Kellgrens hand. Han har på nytt talat med Murray. Denne har upplyst honom om att Mathesius fått förnyade löften av hertigen.

Själv har Kellgren fått Kämpe att skriva till Afzelius, vilken brevlades påpekat för Kämpe att det vore bättre för Mathesius om han fick Forshem än Flo. Samtidigt vill Kellgren att hans svåger ska berätta för honom, när Forshem blev ledigt och när förslaget där upprättas, vilka som är sökande och hur stort pastoratet är.

Nästa brev skickar Kellgren först den 19 maj, eftersom han varit mycket sjuk. Men det är inte så mycket att göra innan röstningen skett och förslaget kommit till Stockholm. Han har talat med sekreteraren Kihlgren och är viss om att Beredningen står på Kjellanders sida. Men Mathesius å sin sida är vän med Murray och har hertigens löften.

Till nästa brev är det ett ännu längre uppehåll. Det avsänds den 23 oktober. Kellgren har inte varit helt överksam. Han har ännu en gång talat vid Murray, Kihlgren och de andra i Ecklesiastika beredningen. Statssekreterare Rosenblad har också han gjort en framställning till en vän, något som han åter ska göra. Rosenblad är känd för att inte gynna någon utan göra rätt åt alla.

Det har kommit många extra sökanden, men deras namn blir kända först när deras ansökningar kommit in till Beredningen. Det är svärmen av hovpredikanter och regementspräster, som är den farligaste. Särskilt de senare har rekommendationer från sina chefer, något som under en militärisk regering betyder mycket. Regementspastor Linderholm som varit med i kriget är med sina 50 meritår en farlig medsökande. Att han dessutom är skicklig och modig gör inte saken bättre.

Kellgren vet inte om det går att använda sig av pengar. Gustaf Adolf Reuterholm är den som har hertigens hela förtroende men till honom äger Kellgren inte tillträde, inte ens indirekt. (Reuterholm hade ett stort inflytande under de år Gustaf IV Adolf var omyndig, eftersom han var en av hertig Karls förtrogna. Hertigen var den omyndige kungens förmyndare.) Kellgren är varken älskad av Reuterholm själv eller av hans favoriter och av det gamla hovet finns ingen kvar. Det består idag endast av adjutanter, överadjutanter, flygeladjutanter och generaladjutanter. Kellgren säger till slut att han funderat på att pröva en viss mans fåfänga, men han behöver tänka ett tag till på det.

Brevet till Reuterholm

Men nån gång i början av november har Kellgren redan tänkt färdigt. Då är det dags att sätta fåfängan på prov. Han skriver då i sin svågers namn ett brev till Reuterholm som är så insmickrande välformulerat att det kommit att tillhöra de stora breven i den svenska litteraturen. Reuterholm var känd för sin dragning till mysticism och det därmed sammanhängande intresset för det snarast ockulta intresset av att förutsäga framtiden.

Stilmässigt gör Kellgren en sådan manöver att Reuterholm omöjligt kan känna igen hans stil. Han härmar en prästs sätt att uttrycka sig, använder en äldre stavning och slirar i fråga om ortografin. På nästan bibliskt vis upprepar han sig. På det sättet lyckas han lura det självutnämnda etablissemanget.

Först smörjer Kellgren adressaten genom att påpeka att hela landet talar om dennes kärlek och nit för religionen genom att befordra dem som inte söker andra vägar än förtjänsten banat och dygden gillar. Därför vågar han i djupaste ödmjukhet anhålla om Reuterholms nådiga förord hos regenten till Flo pastorat. Han medger att hans steg är ovanligt. Men är något ovanligare än att gudsfruktan och rättvisan är regentens rådgivare?

Han omtalar sedan att han är några och sextio, varit präst i trettio år, kontraktsprost i tre, står på första förslagsrummet och äger de flesta rösterna. Han söker förflyttning inte på grund av snikenhet och inte av missnöje med det ringa för sin bärgning utan för att detta ringa är otillräckligt för barnens uppfostran.

Om dessa barn en gång blir dygdiga, upplysta och skickliga medborgare i samhället och vet att de näst försynen har Reuterholm att tacka för detta, hur skall de då inte i sin livstid med välsignelse nämna sin välgörares namn.

Han ber Reuterholm att inte bli förtörnad över den dristighet han visar, vilken han själv inte vet hur den uppstått. Ofta väcks i själen vissa tankar, i hjärtat ett visst hopp, vissa aningar, som man inte kan

göra reda för. Skulle det inte vara en vink av försynen, som någon gång tillåter en bönhörd själ att lyfta på framtidens täckelse.

Slutligen överlåter han till denne Gud och till hans excellens som ett redskap i Hans hand sina fattiga barns välfärd och sitt hela livs glädje, "framhårdande med djupaste vördnad till dödsstunden".

Breven till svågern fortsätter

Den 17 november berättar han för sin svåger om sitt tilltag. Han turnerade brevet så att han smickrade Reuterholms två favoritpassioner. Men samtidigt lovar han inte att det ska ha någon verkan. Med Kjellanders tillstånd har han erbjudit 300 riksdaler till en man som han menar kan påverka Reuterholm och ber sin svåger ha dem i beredskap.

Den första december ser han ljusare på saken, då det syns som om brevet gjort sin verkan. Men allt hänger på att det inte blir känt att Kellgren ligger bakom det hela. Han ber sin svåger att inte nämna det för någon.

I brevet den 8 december talar Kellgren om att Kjellander fått tjänsten för åtta dagar sedan, men att han för säkerhets skull dröjt med att berätta det, eftersom protokollet justerades först i fredags. Innan fullmakten kommit är han inte alldeles säker och ber därför sin svåger att inte nämna något. Denne ska dock skicka lösensumman, som Kellgren ska försöka förminska. Trots Beredningen har Kabinettet med rikskanslern, justitiekanslern, baron Reuterholm och statssekreteraren alla nämnt Kjellander. Dock hade Linderholm haft så höga förespråkare och så stora löften att man ansett honom för säker.

Men brevet till Reuterholm har avgjort saken. Baronerna hade till och med talat om det i kabinettet. Kjellander får en avskrift men uppmanas att riva sönder den, när den är läst och inte föra det vidare till någon utom till någon mycket säker vän. För Reuterholm är så hämndgirig att han vid upptäckt skulle in i döden förfölja både Kellgren, svågern och hela släkten. Och det gäller också om han fick

veta att Kjellander är svåger med Kellgren, som inte har någon ro, förrän fullmakten är underskriven, troligen nästkommande fredag.

Den 18 december kan Kellgren meddela sin svåger att fullmakten är undertecknad. Han ber Kellgren att skicka 200 riksdaler till den man som hjälpt honom att påminna Reuterholm om brevet. Till det kommer lösen för fullmakten på 29 riksdaler. Kellgren vädjar till sin svåger att genast skicka pengarna om de inte redan är avsända.

Den 22 december bekräftar Kellgren att han fått 150 riksdaler och skickar med fullmakten. Han påpekar att denna kostar 29 riksdaler och det går inte att pruta på. Det vore som att pruta på postpengar eller kringlan i bageriet. Skulden som återstår är således 79 riksdaler, som svågern måste skicka om han inte redan gjort det. Kellgren ska i sin svågerns namn skicka ett tackbrev till Reuterholm, men han vädjar till svågern att inte yppa något. Denne ska istället säga att han fått pastoraten, eftersom han var äldst, stod i första förslagsrummet och hade fått de flesta rösterna.

Från Rosenblad har han fått veta att hertigen i kabinettet talat mycket för Mathesius och påmint sig om att han gett denne sin muntliga försäkran om nådig hågkomst. Då hade emellertid Reuterholm svarat att denna gång borde Kjellander ha företräde. Han kände dennes förtjänster och hade fått brev av honom. De övriga hade instämt i detta.

Den 8 januari 1995 måste Kellgren låta en annan hand skriva brevet, eftersom han är alltför sjuk. Han har fått de 79 riksdalerna och sänder kvittenserna. Han kan också tala om att tackbrevet till Reuterholm är avsänt.

Den 11 februari berättar Kellgren för sin svåger att han före helgen begärt pengarna för att kunna betala den aktuella mannen, innan denne reser bort. Men eftersom resterande belopp kom honom till handa först på nyåret blev det inte så. Pengarna lämnade han sedan till en vän för att denne skulle betala mannen, när denne kom hem. Mannen ville emellertid inte ta emot dem utan Kellgren fick dem i

retur. Därför skickar han nu tillbaka tvåhundra kronor till Kjellander och vill ha några ord till svar, när de kommit fram.

Något svar kommer inte. I det sista bevarade brevet till Kjellander den 16 mars 1795 någon månad före sin död den 20 april 1795 undrar därför Kellgren om denne har nåtts av de två hundra kronor han skickat till honom. Den man som skulle ha haft dem för sina tjänster i ärenden har inte velat ta emot dem. Fastän han begärt svar om de har kommit fram till svågern eller inte, har han inte erhållit något. Därför har han anledning att tro att denne inte fått något brev utan att det kanske ligger kvar i Skövde. Kjellander torde undersöka saken och underrätta honom om det. Han avslutar: "Jag förblifver min k. Svågers trogne vän och tjenare JH Kellgren".

KÄRLEKENS SKAPANDE KRAFT

”Den

nya skapelsen eller inbillningens värld”

”Jag såg dig – och från den dagen jag endast dig i världen ser” är några verser som mer än de flesta uttrycker kärlekens skapande kraft. Generationer av inte minst gymnasister har läst dessa, där de förekommer i dikten ”Den nya skapelsen eller inbillningens värld” av Johan Henric Kellgren (1751–1795). Hur många kunde inte tidigare citera dessa charmerande rader utantill! Det var lätt att instämma i Esaias Tegnér’s översvallande ord:

*S’en Nya skapelsen stått fram i dagen,
vad ha vi andra till att skapa mer?*⁵⁰

Numera tycks dikten endast ha litteraturhistoriskt intresse. Kanske är det så som Olof Lagercrantz en gång sa, att Kellgren behöver översättas.⁵¹ Men det gäller väl inte i första hand den här dikten. Den gör snarast ett modernt intryck för att tala med en annan litteraturkännare.⁵² De flesta kan säkert direkt njuta av den.

Men upplysningstidens idéer är däremot inte omedelbart tillgängliga. Dem upplyser inte alltid litteraturhistorien om, och de

---

⁵⁰ I dikten ”Vid Svenska akademiens femtioåriga minneshögtid”, den 5 april 1836.

⁵¹ Olof Lagercrantz, ”Måste Kellgren översättas?” i *Från Aeneas till Ahlin*, Borås 1978.

⁵² Sverker Göransson, Lars Lönnroth och Sven Delblanc, *Den svenska litteraturen. Upplysning och romantik*, Uddevalla 1988, sid 127.

ligger med all sannolikhet bakom mycket av tankarna i den här dikten.

”Den nya skapelsen” har setts som ett utslag av Kellgrens litterära omorientering och ansetts förebåda romantiken. En renodlad upplysningsman, som plötsligt får upp ögonen för något nytt i tillvaron. Det förefaller dock vara en förenklad bild. Dikten kan, men behöver inte nödvändigtvis, läsas på det viset.

Som all dikt kan också denna förstås utifrån olika perspektiv. Man kan bara nämna några. Som en egen skapelse, ett universum i sig, där man i stort sett bortser från det som ligger utanför själva dikten. Som skriven av en bestämd person och sprungen ur dennes omedelbara erfarenhet. Det personhistoriska blir då betydelsefullt. Som ett vittnesbörd om den levande idétradition som den mer eller mindre troget avspeglar.

”Den nya skapelsen” publicerades i Stockholms Posten den 7 januari 1790. Under sommaren 1789 vistades Kellgren i Skatelöv i Småland, hos sin bror Jonas, som var kyrkoherde där. Det är troligt att han då skrev färdigt denna dikt. Att han ägnade sig åt poesi framgår av ett brev från Skatelöv, där han ber vännen P. G. Rudbeck att, när de träffas, fråga honom om ”Hvad Poesier han författat?”.⁵³

Det har antytts att budskapet om den franska revolutionen spelat en viktig roll för diktens slutliga utformning, men det kan vi här bortse ifrån utan att fördenskull helt avvisa tanken. Någon direkt allusion på denna också för Kellgren genomgripande händelse tycks inte finnas, om man inte vill pressa materialet.

Diktens egen värld

Den nya värld som skapas är en inbillningens värld. Det betyder inte att det rör sig om en illusion utan om något som kommit till med hjälp av den skapande fantasin.

---

⁵³ Brev till Rudbeck den 30 augusti 1789.

Diktaren kan nu se verkligheten på ett nytt, om man så vill, djupare, sätt, än han tidigare gjort. Men det handlar inte bara om något subjektivt. Han har med hjälp av denna fantasi fått kunskap om verklighetens innersta beskaffenhet.

Den vers som i det avseendet kan vålla problem är "en ren och himmelsk urbild ger". Den låter nästan platonsk. Det är nog riktigt, som Horace Engdahl påpekat, att man inte bör läsa dikten utifrån ett nyplatoniskt perspektiv.⁵⁴ Det närmaste man kan komma ett sådant, är vad en annan litteraturhistoriker, Göran Hägg, med ett sensibelt uttryck har kallat för en platonsk ton i stilen.⁵⁵ Det fångar väl vad det rör sig om.

Men om urbilden inte är en platonsk idé, vad är den i så fall? I alla fall en grundläggande entitet i den föreställningsvärld som blivit diktarens, en slags förutsättning för allt som han upplever eller kan uppleva. Kärleken. Den med vars hjälp skönheten kan upplevas.

När Engdahl säger att det handlar mer om psykologi än om metafysik, kunde man kanske hålla med honom, men det beror nog samtidigt på hur man definierar metafysik. Metafysik är svårt att karaktärisera.

Begreppet kan användas på flera olika sätt. Men något förenklat kan man säga att metafysiken behandlar frågor om verklighetens grundläggande natur. De begrepp Kellgren själv använder skulle kunna sägas vara uttryck för en viss metafysisk hållning, särskilt om man beaktar hur Kellgren och hans samtid såg på samspelet mellan förnuft och känsla. Det räcker inte med att se skönheten som, med Engdahls ord, "reflexer av den föreställning, som jaget bär på av den älskade".

Dikten består av 24 strofer. Den berömda inledande

---

⁵⁴ Horace Engdahls analys av dikten finns i *Den romantiska texten*, sid 64ff i pocketupplagan 1995.

⁵⁵ Göran Hägg, *Den svenska litteraturhistorien*. Stockholm 1996, sid 168.

*Du, som av skönhet och behagen
en ren och himmelsk urbild ger!
Jag såg dig – och från den dagen
jag endast dig i världen ser.*

återkommer två gånger, som nummer 14 och nummer 23. I de första stroforna berättar diktaren vad som har hänt, hur han i naturen kom att se det han aldrig upptäckt genom visheten. Jaget förvandlas genom "en fläkt från det höga", så att det nu kan se världen ur en annan synvinkel. Det som hittills har varit dött har fått ljus och liv. Det den mänskliga visheten aldrig upptäckt, blir nu uppenbar.

*och såg de under i naturen
som aldrig visheten förnam*

Det är kärleken som gjort det möjligt att förstå skönheten.

*Vem fattade dig, skönhet? – Ingen
Förutan den, som älska vet.*

Denna tanke förtätas genom att det som hänt betraktas som en ny skapelse, jämförlig med den som Genesis berättar om.

Diktaren talar till ett Du, den älskade, som ges namnet Hilma. Hon är det i hans själ, "vars stämpel till skapelsen förtjusning bär".

Men det konkreta innehållet i dikten är inte så mycket den älskade som själva den natur som genom henne får liv. Inte bara det ljusa och sköna uppmärksammas. Också tillvarons mörka sida blir synlig:

*På berget änglars harpor hördes,
ur djupen mörka andars skri.*

Antiteserna håller samman gott och ont som i den åttonde strofen:

*På fältet logo fridens löjen
skräck omsmög i den skumma dal,
och lunden viskade om nöjen
och skogen suckade om kval.*

Samtidigt blir företeelserna i naturen ett slags metonymier för den älskade. Hon finns där överallt, som om tingen är ett annat namn för henne och hon för dem.

*Din växt blev liljans växt, och hennes
den friska glansen av din hy.*

Engdahl har påpekat att man i relationen mellan Hilma och naturen inte vet vad som är bildled och vad som är sakled. De tycks flyta samman, även om de samtidigt hålls isär.

Jorden blir till ett tempel där Hilma är den dyrkade gudomligheten.

*Och jorden uppstod till ett tempel
där hon gudomligheten är.*

Man kunde uttrycka det så att det är hon som förlöser jaget, och vad som föds är den nya dikten. Det är den som till syvende och sist är den nya skapelsen.

I så måtto är det ett subjektivt skeende att det är diktaren som skapar, snarare än naturen som uppenbarar sig. En förutsättning är att den älskade är frånvarande. Det tycks framgå av den sista strofen:

*Förgäves ur din åsyn tagen,
Mig blott din tanka unnas mer.
I dina spår av minnet dragen,
Jag endast dig i världen ser.*

Det är endast med hjälp av tanken som han i minnet erinrar sig henne. Detta är något som vetter åt det vi brukar kalla romantiken, där minnet stod i centrum. Hilma tycks vara ett ideal som är ouppnåeligt.

I Kellgrens personliga värld

Ville man nu knyta an till Kellgren själv – nog så vanskligt – kunde man kanske anta att han anade att frånvaron inte skulle förbli ett litterärt stilmedel utan något i den mera krassa verklighetens värld.

Litteraturhistoriker har lagt ner stor möda på att identifiera den kvinna som i dikten går under namnet Hilma. Man har på goda grunder antagit att bakom denna Hilma finns en Hedda Falck som Kellgren 1789 säger sig ha ingått en *liaison* med.

Man kan naturligtvis undra över om just den fru Hedda Falck man då stannat för verkligen är den Kellgren ser i omgivningens alla företeelser. Sven Stolpe har i sin litteraturhistoria nästan sarkastiskt ifrågasatt detta: "Hur denna unga moder skulle kunna bli till "Den nya skapelsens" himmelska Hilma är svårt att fatta."⁵⁶ Men det behöver väl inte vara helt otroligt. En ny förälskelse kan ha gett honom en extra "kick". Men man måste ge Stolpe rätt i att diktens Hilma inte kan identifieras med Hedda. Hon representerar ett ideal.

Men just denna kärleksupplevelse, om den nu till äventyrs ligger bakom dikten, skulle knappast vara för evigt. Den skulle visa sig kortvarig och andra kvinnor komma att besjungas.

När Kellgren reser hem från Skatelöv, gör han bland annat uppehåll i Linköping.⁵⁷ Dit har han fått sin post eftersänd. I ett brev därifrån till sin vän Rudbeck berättar han livfullt vad som hände den 21 september.

---

⁵⁶ Sven Stolpe, *Linné. Bellman. Kellgren*. Borås 1974, sid 242.

⁵⁷ Brev till Rudbeck den 20–29 september 1789.

Just när han ätit middag, får han den eftersända posten. Det är tre brev, det första från Lenngren, det andra från Rudbeck. Särskilt det senare ger gott humör och god aptit. Stilen på det tredje känner han igen och innehållet kan han gissa sig till. Han tar det med darrande hand för att genast lägga det ifrån sig och ta det tillbaka men beslutar sig för att läsa det först när han smält maten. Det hindrar honom inte från att sätta brännvinet i vrångstrupen och gäddan i halsen. Han bryter och läser det. Blodet sätts i rörelse och aptiten försvinner. Provinsialläkaren kommer och bjuder hem honom men först måste han göra en visit hos biskopen. Och sedan går allting i rasande tempo:

”Omklädd, värkställes. – För tunt klädd i distraction; storm, köld ute, köld hos Biskopen; märktes försent – tog hatten och sprang hem – lät koka Thé - vatten – återbud till Lodin – tänkte sig ej mer utom dörren – Lodin hos mig som en raquet; fann min puls rasande – Kylande pulver – Rhabarber – Fick visit af Biskopen, som trott mig ha blifvit galen – invit att flytta till honom – Refus – Insisterades – Refus – Insisterades en half timma – en timma – halfann timma – Refus – Bevisades att rummet var osundt, lakanen fugtiga; lofvades alt bättre – Persvaderades – flyttade; fick ett varmt rum; öfverhopades med artigheter af Biskopen, af Biskopinnan – hela huset i rörelse – Doctorn öfver alt medföljande – glömde säga, hämtades med vagn till Biskopshuset – svarade till alt med stillatigande och dumheter: *Ödmjukaste tjenare: tackar aldraödmjukast: ber ödmjukast om förlåtelse; Herrskapet ä alt för gratieusa!* o.s.v. lika adroit. Lämnades ensam; lade mig; såf oroligt. – Vaknade ledsen.”

Diktarens tillvaro har skakats om rejält. För en tid har den rasat samman. Reaktionerna känns säkert igen av dem som haft samma upplevelser som Kellgren hade den här dagen. Men hans förmåga att i skrift uttrycka dem är oförlikneligt. Han hämtade sig emellertid,

gjorde ett nytt misslyckat försök med sin älskade, men gick sedan vidare till nya erövringar.

Kvar finns hans dikt, den kanske största han skrivit. Eros betydde mycket i hans liv, men kanske var det så, som Henrik Schück säger, att sin varmaste och renaste kärlek ägnade han åt diktkonsten, den som han tack vare sin kärlek lyckades omskapa.⁵⁸

Ett idéhistoriskt perspektiv

Under gustaviansk tid fördes en livlig diskussion om förnuftets relation till känslan, inte minst hos tre av tidens stora författare, förutom Kellgren, Carl Gustaf af Leopold och Thomas Thorild.⁵⁹ Man använde en begreppsapparat, som man till viss del övertagit från en lång filosofisk tradition. Men man gjorde det med hänsyn till den roll erfarenheten kommit att spela inte minst i engelskt tänkande, hos filosofen John Locke och andra.

Man löser förhållandet på något olika sätt. Det mänskliga förnuftet är inriktat på just erfarenheten, både teoretiskt och som förstånd i det praktiska. Känslan däremot, som alldeles tydligt är överordnad, visar sig i livsförståelse, vishet och i det snille som är avgörande för konstnärligt skapande.

Att den högsta formen av känsla är kärleken, är en gammal tanke med rötter både i platonismen och kristendomen. Man bör komma ihåg att känslan har en kognitiv sida, som hjälper oss att få kunskap om det som förnuft och erfarenhet inte klarar av.

Det är bland annat i ljuset av den diskussionen som denna Kellgren-dikt kan ses. Känslans roll har aldrig varit främmande för

---

⁵⁸ Henrik Schück och Karl Warburg, *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, fjärde delen, Stockholm 1928, sid 330.

⁵⁹ Detta är föremål för analys i Olle Herrlin, *Sensus communis. En studie till problemet om förnuft och känsla i gustavianskt religionstänkande*. Stockholm 1942.

honom, men dikten kanske speglar en ny insikt i dess förmåga att ge ny kunskap om världen och en förmåga att i fantasin omskapa den. Möjligen skulle detta kunna ge ett argument för att skillnaderna gentemot romantiken inte är oöverstigliga.

Den skapande kärleken och den lidande

Både skapelsen och kärleken har två sidor, en konstruktiv och en destruktiv, för att använda en något opassande, teknisk terminologi.

Nationalekonomen Joseph Schumpeter har gett oss insikt i den skapande förstörelsen. Den innovativa entreprenören är både hjälte och skurk i det sociala dramat, både uppfinnare och affärsman. Allt nyskapande förstör något gammalt. I den processen är det, som historien lärt oss, många människor som drabbas. Den ekonomiska utvecklingen har sitt höga pris.⁶⁰

På samma sätt är det med kärleken. "L'amor che move il sole e l'altre stelle" (den kärlek som rör sol och andra stjärnor) är den lika triumferande som gåtfulla sista versen i Dantes *Divina Commedia* (Paradiso, XXXIII, v. 145). Den visar på kärlekens skapande och upprätthållande kraft i ett universellt perspektiv, men denna kärlek är av en helt annan dimension än den mänskliga.

För oss vanliga dödliga bör den kompletteras med vad Gunnar Ekelöf säger i sin oförlikneliga dikt i *Sagan om Fatumeh*, "Att älska utan att lida är icke möjligt". Kärleken, Amor, har alltid en oskiljaktig tvillingsyster, Lidandet, Passio, hon som också låter sig översättas med ordet lidelse, och kanske i sig själv förenar de båda.

För många liksom för Kellgren har passionen fått ett brådstörtat slut, men dikten torde tillhöra de odödliga i den svenska litteraturen.

---

⁶⁰ Se Gunnar Adler Karlssons reflektion i *Tankar om världens vishet*, Smedjebacken 2001, sid 133ff.

ETT BLIXTRANDE SNILLE

Växjöbiskopen Esaias Tegnér beundrade Johan Henric Kellgren. Han betraktade honom som ett snille. I sin dikt "Vid svenska Akademiens femtioåra minneshögtid" kommer det till ett vältaligt uttryck. Inför Kellgrens dikt "Den nya skapelsen", undrar han vad vi andra mer har att skapa. Föremålet för hans beundran förtydligas i två versrader:

*När Kellgrens snille slog de stora slagen,
de blixtrade för sanning, rätt och vett*

En av dem som drabbades av Kellgrens slag var Emanuel Swedenborg och hans efterföljare. För honom hyste inte heller Tegner någon större aktning. I Jubelfestalet (1817) räknar han Swedenborgs *Nya Jerusalem* till de skrifter som inte håller måttet inför det sunda förnuftet, även om han senare kan erkänna att det i dennes korrespondenslära finns en djup poesi. På så sätt gör han en estetisk reträtt. Det är väl den utvägen som återstår efter Kellgrens uppgörelse. Olof Lagercrantz väljer i sin bok om siaren, *Dikten om livet på den andra sidan* (1996), den vägen, att se andevärlden som en storartad, litterär konstruktion. Men i ärlighetens namn diktade inte Swedenborg om verkligheten.

Pro sensu communi

Kellgrens angrepp på Swedenborg och dennes anhängare tillhör de stora polemiska fejderna i den svenska kultur- och litteraturhistorien som gått till eftervärlden. Onsdagen den 2 januari 1787 drar ovädret in. Då publiceras i Stockholms Posten "Kungörelse Om Sällskapet: *Pro sensu communi* (För sunda förnuftet)". Sällskapet är fiktivt och har egentligen bara två medlemmar, Kellgren själv och akademi-

sekreteraren Nils von Rosenstein. Men Kellgren menar att medlemmarna är såväl synliga som osynliga, de förra närvarande i Stockholm, de senare kringspredda över hela riket. Alla som bestyrker att de äger ett upplyst förnuft och ett dygdigt uppförande kan tas upp i sällskapet.

En av anledningarna till att detta sällskap kommer till är troligen att swedenborgarna ett par månader tidigare bildat Exegetiska sällskapet. Många swedenborgare, särskilt i Stockholm, hade också anammat läkaren Franz Mesmers idéer om den animala magnetismen.

Mottot hämtas från den romerske diktaren Horatius, *Scribendi recte sapere est et principium et fons* (kunskapen är grunden och källan till att skriva riktigt).

Den engelske filosofen John Locke (1632–1704) hade blivit en av den så kallade upplysningens föregångsgestalter. Sällskapets högtidsdag förläggs därför till dennes födelsedag den 29 augusti. Då kommer priser att delas ut till de skrifter som kommit in under de tävlingsämnena som sällskapet tillkännager. Redan nu anges två sådana ämnen, för poesin en satir med temat "Man äger ej snille för det man är galen" och för prosan en översättning av första boken av *Recherche sur la Vérité* av Le Père Malebranche. Priset är endast det bifall som skriften vinner genom att den befordras till trycket.

Kellgren talar i nästan religiösa ordalag om sällskapet som katolskt i ordets rätta mening. Det är just förnuftet som gör det till detta. "All tro är Sekt; förnuftet ensamt är allmännelig lära."

Men förnuftet är på olika sätt hotat och inget samfund tar i första rummet tillvara dess intressen. Därför behövs det ett nytt.

Pro sensu communi riktar sig dock inte bara mot swedenborgarna utan mot all tankeoreda och vidskepelse över huvud taget. Dock inte mot den etablerade religionen, är viktigt att tillägga.

Eftersom det inte rör sig om någon orden, finns det varken några ceremonier eller några hemligheter.

Man avser att i tidningen Stockholms Posten framlägga teser som vem som helst kan svara på. Det finns bara en domare och det är förnuftet, en ära och det är sanningen.

De tjugo teserna

Dagen efter, den 3 januari, presenteras tjugo teser. Den första är kortfattad: "Två gånger två är fyra." Man börjar alltså i konsekvensens namn med en förnuftssanning som ingen kan betvivla.

Smaken likställs med det förnuft med vars hjälp en författare granskar vad som bör sägas, samvetet med det förnuft som bedömer vad man bör göra.

Här finns också en karaktäristik av visheten. Den definieras som en jämvikt mellan känsla, bildning och urskillning. Därpå följer omedelbart en sorts definition på vad snille är. Snillet äger i en hög grad denna jämvikt, man skulle kunna säga att denne är en särskilt vis person.

Vettet sägs ha en undervikt av känsla och inbillning, medan dårskapen liksom talangerna har en övervikt av dessa om än på olika sätt. Av detta sägs följa att en narr kan äga talang men aldrig sant snille. Det torde bero på att han saknar verklig vishet.

Kellgren talar om en dubbelhet i tiden. Det mänskliga sinnet har genomgått en väckelse av dubbelt slag, dels till förnuft, dels till dess raka motsats. Sanningens ljus sprider sig samtidigt som vidskepelse, fördomar och villor sänker människor i djupare förnedring.

Förr trodde man allt man inte begrep, eftersom man ingenting visste. Nu vet man mycket som man inte begriper och därför tror man allt.

Man vill gärna hitta en medelväg mellan förnuft och vidskepelse. Mellan dem finns dock ingen medelväg. Allt är sant eller falsk, möjligt eller omöjligt.

Efter det att man har räknat upp ett antal "bedragande narrar", guldmakare, swedenborgare, mesmerianer, somnambulister, ande-

framkallare, skatt-sökare, nummer-punkterare, och universaldrop-makare, säger Kellgren att dessa måste bemötas. De får visserligen tro vad de vill, men så snart de försöker sprida sin villfarelse är det dags att beivra den förnedring det innebär för människosläktet.

Det som driver dessa charlataner är egennytta och penninglystnad, begäret efter ett namn och kvinnors ynnest.

Ordensväsendet får sig också en rejäl känga. Ceremonier var tidigare till för att dölja den kunskap som fanns under dem. Nu har det blivit ett medel att ge en misstanke om kunskap som inte finns.

Den avslutande tesen, troligen riktad mot Gustav III:s bror prins Karl, fullbordar avrättningen: "Nämn oss en stor OrdensBror, som ej varit en liten människa." Så småningom ändrade Kellgren "OrdensBror" till "Ordensvurm", kanske för att det var mindre anstötligt och utpekande, inte minst för kungen.

Under den närmaste tiden kommer det in många bidrag till Stockholms Posten men knappast något av avgörande betydelse. Debatten får nytt bränsle, när den dräpande blixten slår ner.

Man äger ej snille för det man är galen

Den 1 september tornar åskmolnen upp sig rejält. Då skickar Kellgren in sin dikt "Man äger ej snille för det man är galen" till *Pro Sensu Communi*. Det var således noga uträknat att man valde det ämnet för poesipriset. Kellgren hade nog redan då dikten i beredskap. Det är möjligt att titeln från början syftade på Kellgrens diktarkollega och antagonist Thomas Thorild, men perspektivet har nu vidgats.

Så kommer blixtnedslaget, när Stockholms Posten i oktober publicerar dikten. Det är en formidabel uppgörelse inte bara med en diktkonst på avvägar utan med obskurantismen i allmänhet och swedenborgianismen i synnerhet. Swedenborg själv får den föga smickrande beteckningen fåne.

Den artonstrofiga dikten har försetts med omfattande "Anmärkningar", där innehållet utförligt kommenteras. Den inleds med en varning till den som tror sig vara snille.

*Jag medger det – Helt visst blev mången stor mans del
Att snava något fjät, at mörkna vissa stunder.
Allt ytterligt är ställt på gränsen av ett fel.
Ju högre bergets spets, dess brantare därunder.*

*Känn faran, dödlige! av Snillets himlalån.
Nyss Gud nu åter mask, vad sänkt dig? – En svindel.
Den stora spännings-kraft, som lyft dig Snillets son!
Var är han? – Blott ett hår, blott tråden av en spindel.*

Kellgren medger således att även snillen som Homeros, Milton, Newton och Cartesius kan drabbas av vanmakt, yra och avvikelser. Några strofer ägnas dessa storheter. Homeros kan trots sin genialitet aldrig ursäktas för att han låter sina gudar handla som dårhushjon eller sina hjältar som kannibaler. Det förstod redan den romerske skalden Horatius.

Den överallt klare och begriplige Milton går också han ibland över gränsen, så att man kan tvivla på hans nykterhet, när han skrev sin berömda dikt *Paradise lost*. Genom sin kommentar till Uppenbarelseboken gjorde Newton något som han inte borde företagit sig. Cartesius, tvivlets mästare, har genom några av sina teorier blivit mesmerismens fader. Däremot har vissa storheter klarat sig, Vergilius, Horatius, Voltaire och Pope bland skalderna, Locke, Helvetius, Montesquieu och d'Alembert bland filosoferna.

Solen kan således ha sina fläckar. Men det ursäktar inte dem som tror sig vara solar men i själva verket bara kan avspegla deras glans:

*Men fast man någon gång i Solen fläckar såg,
Blir månen likafullt, med sina fläckar, Måne.
Fast Newton själv en dag i Andefeber låg,
Blir Swedenborg ändå helt rätt och slätt – en fåne.*

Kellgren förklarar att även om Swedenborg har gjort insatser på naturvetenskapens område, är de så ringa i jämförelse med hans mystiska arbeten, att han förtjänar att ställas på dårlistan.

Den nionde strofen avviker från de andra, som har fyra versrader. Denna har sju. Diktaren känner sig så trängd av hela skocken som vill in, att han beslutat sig för att lämna plats åt dem, liksom för att flytta tillbaka scenen till barbariets tid. Narrar är vad de är, tror sig stora med stora skalders brister, fastän de saknar vett.

*I, narrar utan smak, som Gudasasande
Tron eder stora bli med stora Skalders brister!
I, narrar utan vett i Vetenskaperne:
O Swedenborgare! O Rosencreutzare
O Drömmars tydare! O Skatters sökare!
Nummer-punkterare, Magnitiserare
Fysionom- Alkem- Kabbal- och Harmonister!*

Och han fortsätter med ännu mera yttersta emfas:

*Er slutsats är förvänd. – En klok kan galen bli;
Den snille är i ett, kan vurma i ett annat:
Men tro att Snillets höjd är höjd av raseri,
Se däri, mina barn. Bedran I er förbannat.*

Diktaren menar att swedenborgarna är de ursinnigaste av jordens fantaster. Därför låter han dem gå i spetsen. De gör sig skyldiga till en dubbel galenskap, då de förenar den grammatikaliska oredan med en

logisk. Två fraser bredvid varandra hos Swedenborg har lika lite gemensamt, som om det vore hundra sidor mellan dem. Det går inte heller att resonera med dennes anhängare.

Med ett antal till synes förödande citat från siarens skrifter motiverar Kellgren sin avrättning. Uppenbarligen har han roligt åt att få återge dem och lösryckta ur sitt sammanhang verkar de fullständigt galna. Att horhusen i helvetet utdunstar en stank som retar till uppkastning, kunde han kanske ha uppskattat som en sällsynt förmåga till fantasifull, sensuell varseblivning. Men Kellgren är inte på det humöret.

Ännu värre är att den ena översättningen efter den andra av Swedenborgs skrifter ser dagens ljus.

Swedenborgs ordrikedom kontrasterar mot John Lockes knapphet. Men den som ska bevisa en sanning gör halt, när det är gjort, medan den som inte vet vad han vill säga inte vet, när han har sagt nog.

När man säger att Swedenborg är klok och har kloka anhängare, kan man enligt Kellgren genmäla att kloka huvuden ofta visar en svagare sida när det gäller religionen. Men även i de falska religionerna kan här och var händelsevis förekomma en sund tanke.

Så säger till exempel Swedenborg att blotta tron utan goda verk och gärningar inte är nog för saligheten. Men, säger Kellgren påpassligt, det vet redan varje god kristen och det strider inte på något sätt mot Luthers lära, rätt fattad. Men det är bara en ytterst liten del av siarens egen lära.

Man kan le åt det hela, men då bör man inte bli förvånad om en nitisk medborgare ställer sig frågande till att sådant överhuvudtaget kan publiceras, när det strider mot den lagliga ordning som råder i landet. Det strider dessutom mot renlärigheten, det sunda förnuftet, anständigheten och smaken. I den tolfte strofen förklarar emellertid Kellgren skämtet för ett dåligt vapen:

*Men lämnom skämtets udd! – Försvagt dess vapen är.
När lagen ropar hämnd och Religionen blöder:
När Samfunds-lugnet störs, och villan upprätt bär
Mot sanningen den arm, som sveket hemligt stöder.*

Och i de återstående stroforna talar han klarspråk. Förnuftet som väckt honom och kräver att hans skaldmö rustar sig med mordets dolk och slår fiendernas bröst, så att de får ett evigt ärr. Annars är risken stor att allt blir ett dårhus. Från dårskapen kommer last men dygden från ljuset.

Så vänder han sig direkt till kungen och hävdar att ett brott mot vettet är ett brott mot majestätet både människans och monarkens. Uppror följer ofta i fanatismens spår. Men samtidigt uttrycker han förståelse för att regenten måste tolerera att det i hans rike också finns dårar. Däremot riktar han sin bannstråle mot dem som är dårskapens anförare och undrar över vad det är de eftertraktar. Men han ser det tydligt – ryktbarhet. Dären vill nämligen nå odödlighet. Men Kellgren är säker på att det är en annan ryktbarhet som väntar dem än den de tänkt sig.

*Välan, den väntar er. Oss väntar i dess famn
Den lagerkrans som mig, den tistel som er kröner –
Hör det, o Eftervärld! Jag offrar deras namn
Till åtlöje för dig, och dina söners söner!*

Kellgren själv kommer alltså att triumfera!

Swedenborgarna ensamma gick i svaromål men de hade inte lyckan med sig. När molnen skingrades stod det klart att Kellgren och Rosenstein åtminstone tillfälligt vunnit slaget, men de idéer de kämpat mot var naturligtvis långt ifrån övervunna utan skulle i olika gestalter återkomma. Romantiken stod för dörren och några av dess idéer skulle Kellgren anamma. Hans stränga formalism skulle luckras

upp. Religionen även i dess mest vildvuxna former lät sig inte så lätt utrotas utan dess hydra skulle fortsätta att sticka upp sina många huvuden.

Rosenstein spelade en viktig roll i kampen, men det var Kellgren som förde pennan i de mest avgörande blixttattackerna. Den äran kan man inte ta ifrån honom. Den lagerkrans han själv tillskrev sig kan eftervärlden väl unna honom.

Förnuftets viktiga roll handlar också om moral

Man har ibland diskuterat om upplysningen fick något verkligt nedslag i 1700-talets Sverige. Men den energi som Kellgren och hans vapendragare Rosenstein visade i sitt blixtingrepp på de i deras ögon obskyra företeelserna i samhället är i sig ett gott exempel på upplysningstänkande, förnuftets inneboende, om än inte allenarådande eller oövervinnerliga, styrka.

Då och då föranleder den samlade dårskapen emellertid med rätta ett sådant utbrott.

Kellgrens angrepp på swedenborgarna fick några liknande efterföljare i Norden. Jag tänker på Sören Kierkegaards ursinniga angrepp på den officiella kristendomen, den danska folkkyrkan. Med förnuftets hjälp hade han detroniserat förnuftets roll i den kristna tron. Med förnuftets hjälp angriper han med våldsam kraft sin tids danska kyrkomän.

För svensk del kommer man omedelbart att tänka på Ingemar Hedenius uppgörelse med de svenska teologerna, också det med förnuftet som utgångspunkt. Till skillnad från Kellgren ger sig de båda filosoferna på den etablerade religionen, som Kellgren sparade från angrepp, även om han ibland inte tycktes ha särskilt mycket till övers för den.

Kellgrens kamp har inte heller idag förlorat sin aktualitet. Det verkar som charlataneriet är konstant. Ordensväsendet frodas, de grupper som Kellgren angrep har sina motsvarigheter i dagens

samhälle, där obskurantismen frodas. I dessa yttersta tider samlar de konspirationsteoretiker, pandemiförnekare och vaccinationsmotståndare, för att bara nämna några, ibland till och med personer som ägnar sig åt vetenskap.

Understundom likställs snille med intelligens. Det tillhör Kellgrens förtjänster att han inte faller i den gropen. Vi har sett hur han menar att det, om man så vill, verkliga snillet karaktäriseras av vishet, en balans mellan känsla, bildning och urskillning. Det han kallar vett domineras av urskillning, medan dårskapen mera bygger på känsla och inbillning.

Det är som inte minst Georg Henrik von Wright har framhållit en skillnad mellan rationalitet och förnuftighet eller vett. Det förra handlar om en sorts intellektuell färdighet, följdriktiga resonemang, kunskap om hur man ska förverkliga givna syften, det senare om det rätta sättet att leva, det som är bra eller dåligt för oss människor, det vill säga vettet är i hög grad värdeorienterat.

Man kan undra vad Kellgren skulle ha sagt idag, när många av världens så kallade genier är sysselsatta med att framställa vapen, som om de kommer till användning kommer att utplåna stora delar av mänskligheten. Jag befarar att han skulle hänföra det till dårskapen.

Uppenbarligen är snillet i Kellgrens tappning en moralisk person. Vettet handlar i hög grad om just moral. Det vore tragiskt om vi för vår egen del förlorade det ur sikte. Kellgren gjorde det inte.

(De aktuella Kellgrentexterna finns i *Johan Henric Kellgren. Skrifter I. Poesi och prosa*. Atlantis 1995.)

Skrifter utgivna av Virgo 54, Kungsgården

230. *Stenticka*. Dikter. 2021. 978-91-986607-9-1.
231. *Pyrolaväxter*. Dikter. 2021. 978-91-987227-0-3.
232. *Rotticka*. Dikter. 2021. 978-91-987227-1-0.
233. *Ockraporing*. Dikter. 2021. 978-91-987227-2-7.
234. *Första mötet med några städer III*. 2021. 978-91-987227-3-4.
235. *Tistlar och liknande I*. Dikter. 2021. 978-91-987227-4-1.
236. *Knipprötter*. Dikter. 2021. 978-91-987227-5-8.
237. *Tårticka*. Dikter. 2021. 978-91-987227-6-5.
238. *Martornar och Kardborrar*. Dikter. 2021. 978-91-987227-7-2.
240. *Pandemins andra år*. 2021. 978-91-987227-9-6.
241. *Tolkskolans betydelse i mitt liv*. 2022. 978-91-987228-0-2.
242. *Tistlar och liknande II*. Dikter. 2022. 978-91-987228-1-9.
243. *Gentianaväxter I*. Dikter. 2022. 978-91-987228-2-6.
244. *Rosetticka*. Dikter. 2022. 978-91-987228-3-3.
245. *Violmussling*. Dikter. 2022. 978-91-987228-4-0.
246. *Ängsticka*. Dikter. 2022. 978-91-987228-5-7.
247. *Upplandsnycklar*. Dikter. 2022. 978-91-987228-6-4.
248. *Strålticka*. Dikter. 2022. 978-91-987228-7-1.
249. *Pulverticka*. Dikter. 2022. 978-91-987228-8-8.
250. *Vittagging*. Dikter. 2022. 978-91-987228-9-5.
251. *Gulporing*. Dikter. 2022. 978-91-987229-0-1.
252. *Leptoporus erubescens*. Dikter. 2022. 978-91-987229-1-8.
253. *Vaddporing*. Dikter. 2022. 978-91-987229-2-5.
254. *Rosenporing*. Dikter. 2022. 978-91-987229-3-2.
255. *Snövit ticka*. Dikter. 2022. 978-91-987229-4-9.
256. *Strumpticka*. Dikter. 2022. 978-91-987229-5-67
257. *Heterobasidion parviporum*. Dikter. 2022. 978-91-987229-6-2.
258. *Valkticka*. Dikter. 2022. 978-91-987229-7-0.
259. *Mitt i kriget vandrar han*. Dikter. 2022. 978-91-987229-8-7.
260. *Johan Henric Kellgren*. 2022. 978-91-987914-0-2.